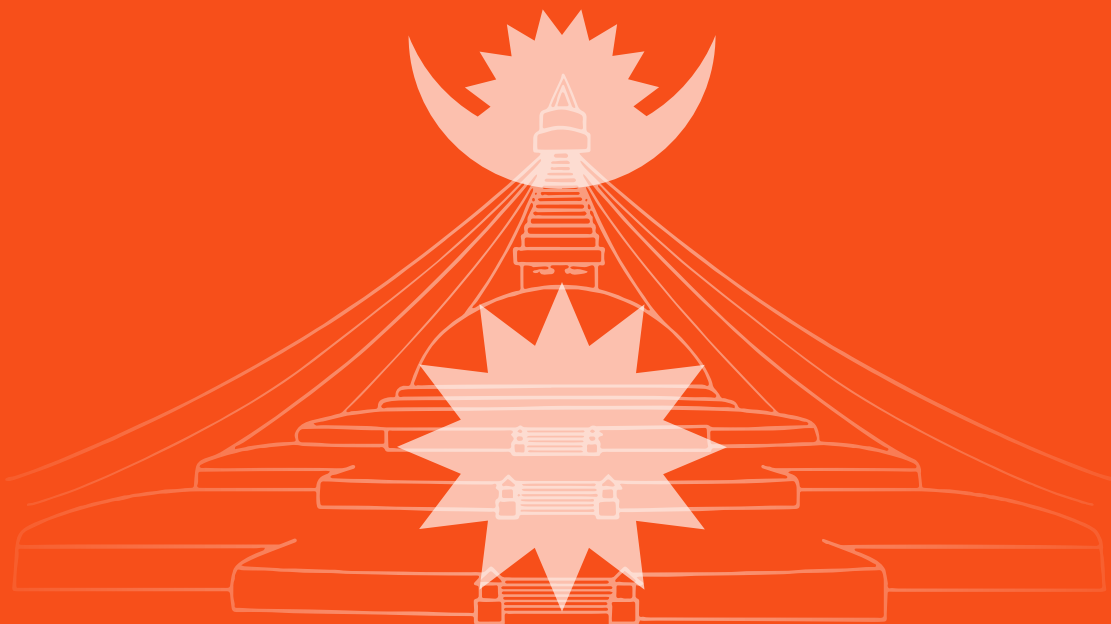

KERÉKNYOMOK

TÁRSADALMI, ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

2024

TARTALOM

TANULMÁNYOK

3 **Majer Zsuzsa**
A „halott ételé” és a „halott jószerencséje” – Két tibeti szertartásszöveg Mongóliából

18 **Cory Sukala**
Politikai megfontolások a Buddha tanításaiban

36 **Porosz Tibor**
A Buddha és a metafizika

NEPÁL

91 Bevezető

95 **Balogh Dániel**
Jayavarman király szoborfelirata

106 **Kelényi Béla**
Egy nagy művész művek nélkül?
A nepáli művészet (át)alakulása a Yuan-kori Kínában

142 **Gelle Zsóka**
Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít – Egy népi kompendium a nepáli Himalájából

169 **Kiss Csaba**
A névár nyelvről

177 **Hidas Gergely**
Mikrohistoria Lalitpurból:
Látogatás egy *vajrācāryā*nál

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

189 Kuzder Rita: *Klasszikus Tibeti Nyelvtankönyv és Klasszikus Tibeti Feladatgyűjtemény*.
Budapest: A Tan Kapuja. 2024.
(Béres Judit)

191 Hans T. Bakker: *The Alkhan. A Hunnic People in South Asia*.
Groningen: Barkhuis. 2020.
(Felföldi Szabolcs)

197 Summaries in English

Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít –

Egy népi kompendium a nepáli Himalájából

A *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* című tibeti nyelvű szöveg egy népi kompendium, mely egy faluközösség számára íródott az 1700-as években Jolmóban, a nepáli Himalájában. Arról szól, hogy hogyan jelent meg a Buddha az emberi világban, hogyan terjedtek el tanításai Indiában, majd Tibetben, később pedig Jolmóban. Végül egy fejezet azt a bőkezű támogatót dicséri, aki a Buddha testének, beszédének és tudatának támaszait készítette el Milimchim falu számára, és elmeséli klánja történetét, hogy a felhalmozott érdemet megoszthassa őseivel. Végül felsorolja mindazokat, akik étel- vagy italadományokkal járultak hozzá az ünnepséghez, melyet e tárgyak felszentelésének alkalmából rendeztek.

A tanulmány először megkísérli elhelyezni ezt a művet a tibeti irodalom szövegtípusainak és műfajainak szövevényes rendszerében, és beszél a könyv kultuszáról és áldásadó funkciójáról. Ezután a *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* hetedik fejezetének fordítása és részletes elemzése következik, mely Jolmó szent helyeiről szól, továbbá azokról a vallási szabályokról és gyakorlatokról, melyeket a buddhista közösség tagjainak előír a tanítás. A szöveg fordítása és elemzése, valamint más tibeti forrásokkal való összevetése hozzájárul e szent helyek történetének mélyebb megismeréséhez, ugyanakkor megvilágítja azt a folyamatot is, melynek során a budhizmus tanításainak magvai szárba szökkennek a nepáli Himalája e kies vidékén.

Kulcsszavak: *dkar chag, mdo mang, Jolmó, Himalája, Zanszkár, tibeti irodalom, kompendium, szent helyek*

1. *Tendrel*¹

Egy ködös hajnalon, 2012. májusának egyik első napján, a bódhnáthi *sztúpától* néhány utcányira, egy ütött-kopott buszra szálltam Chuchepatiban. A kerekes fémdobozhoz inkább hasonlító, zörgő, rázkódó járműben a hangszóróból nepáli dalok harsogtak, ám rövid bosszankodás után világossá vált, hogy ez a dobhártya szaggató zene nemcsak hasznos, de szükséges is. Mert amikor

¹ A tibeti *tendrel* (*rten 'brel*) szó a függő keletkezés (*rten cing 'brel bar 'byung gnas*; szkt. *pratīyasamutpāda*) buddhista fogalmának tibeti fordítása. Arra utal, hogy minden több ok és feltétel találkozásából jön létre; minden létezése függ valami mástól. A hétköznapi nyelvben a *tendrel* a szerencsével kapcsolatos dolgokra vonatkozik. Amikor ugyanis a megfelelő feltételek összekapcsolódnak, az arra utal, hogy valami jó fog történni.

a Kathmandu-völgyből órákig araszol kifelé a busz a hatalmas porfelhőt felkavaró forgalomban, ahol mindenki dudál, és a hirtelen fékezések miatt rizses zsákok és csirkés kosarak borulnak az emberre, és amikor a busz az előző évi monszun által kimosott kátyúkban, majd hatalmas földcsuszamlásokon bukdácsol át, akkor az aggodást és időnkénti halálfélelmet újra és újra feloldja a *madal*, a nepáli kétfenekű dob vidám ritmusa. Néhány óra múlva már a dobolás és a rázkódás is monotonná szürkült, amikor megálltunk ebédre Melamchiphulban. A hirtelen beállt csendbe bekúszott az utcai árusok és helyi kifőzdések kiabálása, ami üdítően sokszínűnek és kaotikusnak tűnt. Jó volt kiszállni. Kis pihenő után tovább indultunk, és nemsokára elértük a Himalájába vezető kanyargós földutat. Korábbi útjaim emlékein tünődtem, csak egy-egy nagyobb zökkenés rántott vissza a valóságba. A busz mérete is megnehezítette a folyamatos haladást a felfelé vezető hajtókanyarokban, gyakran vissza kellett tolatni. Ilyenkor leszálltunk, hogy a jármű ne csússzon bele a szakadékba, vagy ha mégis, akkor legalább mi ne. A Melamchi folyó mentén haladva elértük Nakotét, ahol át kellett kelni a folyón. A busz belevetette magát a Himalája gleccsereiből alázúduló vízfolyam fehér habjaiba, a néhány megmaradt utas pedig rettegve kapaszkodott a rázkódó ülésekbe, míg átvergődtünk a folyómederben megbúvó hatalmas, gömbölyű köveken. Száraz évszak volt, és az évnek ebben a szakaszában, körülbelül két hónapig „járható” volt a busz számára az út; az év többi részében Melamchighyang faluba csak gyalog lehetett eljutni, és a folyó fölött magasan kifeszített kötélhídon kellett átkelni. Mire a busz felkapaszkodott az ösvényen a folyóvölgyből 2800 m magasságra, már besötétedett, és fogalmam sem volt, hogy hol fogom tölteni az éjszakát. Egyedül voltam, de hat évvel korábban egyszer már feljöttem ide gyalog egy hegyi vezetővel, és azt reméltem, hogy megtalálom a családot, akik kiadnak szobát. Csak néhány lépést tettem a sötétben, amikor valahonnan fentről egy hang kiabálni kezdett: „Room, room.” Azután egy sötét árnyék bontakozott ki, mely a domboldalon futott lefelé, és intgetett, hogy kövessem egy ajtó felé, melyen csak úgy ömlött ki a fény. Egy konyhába léptünk, ahol egy nő guggolt a földön, és a nyílt tűz fölé hajolva főzött. Hellyel kínáltak a padlón, és végre a tűz fényében megláttam vendéglátóim arcát: Kami és felesége, Dzsamjang, egy rokonszenves középkorú házaspár mosolygott rám. Mire elkészült a *cha ngarmo*,² az édes tibeti tea, már azt is elmeséltem, hogy Jolmó történetéről írok, és azért jöttem, hogy meglátogassam a környék szent helyeit; a Guru Rinpócse barlangot a falu felett, és más olyan emlékeket, melyeket a helyiek a híres 8. századi tantrikus mester jelenlétének tulajdonítanak. Szívesen maradnék néhány napot, ha van szobájuk, mivel érdekelne a falu templomának története és a helyi buddhista hagyományvonal is. Megkérdezték, hogy tudok-e tibetiül olvasni. A jolmóknak nincs írott nyelve, így náluk ez nem magától értetődő annak ellenére, hogy egy, a tibetivel közeli rokonságban lévő himalájai nyelvet beszélnek. Amikor közöltem, hogy olvasni is tudok, nagy lett az örömdzés. Elmondták, hogy másnap reggel kezdődik a Buddha Jayanti ünnepe,³ és a templomban a *Nagy szútragyűjteményt* recitálják, amihez minden háznak küldenie kell egy embert, aki tud olvasni tibetiül, de nekik nincs senki a családban, és megkérhetnének-e, hogy a házuk nevében segítsék a templomban a *szútrák* olvasásában, mert az nagy áldást hozna rájuk. Erre nem lehetett nemet mondani. Másnap hajnalban Kami átkísért az Amitābha templomba, a helyi *szútra* olvasók megmutatták, hova üljek, és elém tettek egy vaskos papírcsomót, hogy elkezdhessem a recitálást. A *Nagy szútragyűjtemény* vagy tibeti kiejtése szerint *Domang*,⁴ *prajñāpāramitā*

2 *ja mgar mo*

3 A Buddha Jayanti Nepálban a Buddha születésének ünnepe.

4 A *mdo mang(s)* szó jelentése „sok szútra”.

szövegek,⁵ *dhāraṇī-sūtrák*, és imák gyűjteménye. Nem tudni, hogy az első *Domang* gyűjteményt mikor állították össze, a BDRC⁶ szerzőnek magát Śākyamuni Buddhát jelöli meg, mivel a szövegek nagy része a *bKa' gyur*-ban⁷ is megtalálható.⁸ A *Domang* az évszázadok során fokozatosan gyarapodott és számos változata alakult ki. Egyfajta praktikus szempontok vezérelte nyitott gyűjteménnyé vált, melyhez igény szerint hozzátettek kanonikus vagy kánonon kívüli szövegeket is, másokat pedig elhagytak belőle.

A Himalájában a faluközösségeknek, bizonyos vidékeken egyes családoknak is volt és van saját *Domang*-ja,⁹ melyből az élet nehéz pillanataiban bizonyos szövegeket egyfajta ráolvasásként használnak. Ha például valaki betegségben szenved, akkor a hosszú élet buddhája, Amitájus *dhāraṇī*-jét olvassák fel;¹⁰ vitás ügyekben a *Fekete pereskedés* című *sútrát*;¹¹ a jószág és a vagyon gyarapodásáért a *Norzung*-ot,¹² a gazdagság *dhāraṇī*-jét recitálják. Halálesetkor a *smon lam*¹³ műfajához tartozó imákat, hogy Amitábha Buddha tiszta földjén születhessenek újjá,¹⁴ és elkötelezzék magukat a jövőbeni jócselekedetek mellett.¹⁵ A *Domang* olvasása az egyszerű ember hite szerint eloszlatja az akadályokat, elhárítja a szerencsétlenséget, meggyógyítja a betegséget, növeli az érdemeket, gyarapítja a vagyont. Még az olvasni nem tudók számára is a *Domang* megvásárlása, hordozása, birtoklása, másoltatása a Három Drágaság¹⁶ áldását biztosítja.

5 Jolmóban a *Tulpartra juttató bölcsesség sútrája huszonötezer sorban* volt a fő szöveg (Tib. *Shes rab kyi pha rol tu phyin pa stong phrag nyi shu lnga pa*, Szkt. *Pañcaviṃśatisāhasrikā Prajñāpāramitā Sūtra*), melyet a recitálók többsége új nyomtatott könyvekből származó lapokról olvasott, míg ketten régi kéziratokból.

6 Buddhist Digital Resource Center, a tibeti nyelvű és más buddhista szövegek legnagyobb online archívuma, melynek fantasztikus munkája lehetővé teszi, hogy bárhol a világon olvashassunk tibeti kéziratokat és nyomtatott könyveket.

7 A tibeti kánonnak az a része, mely a Buddhának tulajdonított tanításokat tartalmazza.

8 Például a későbbiekben említett *Tshe gzungs* és *Nor gzungs*, a hosszú élet és gazdagság varázsszövegei a tibeti kánon részei, de olyan művek is lehetnek a *mDo mang*-ban, melyeket tibeti szerzők írtak.

9 A régi időkben hatalmas érték volt a *Domang* birtoklása, hiszen egy sokszáz főlíából álló kézzel írt és gyakran illusztrált kéziratról van szó. Ma már nyomtatott formában is kapható a *Domang*, ez a formája mindenki számára elérhető.

10 A röviden csak *Tshe gzungs*-nak nevezett *sútra* teljes címe '*Phags pa tshe dang ye shes dpag tu med pa zhes bya ba theg pa chen po 'i mdo*, szanszkritul *Aparimitāyurjñāna-sūtra*, vagyis *Aparimitāyurjñāna nemes mahájána sútrája*. D674, vol. 91: 424-33, Pa tshab Nyi ma grags pa (1055-1145) fordította tibetire. Angol fordítását lásd <https://read.84000.co/translation/toh674.html>

11 '*Phags pa kha mchu nag po zhi bar byed bya ba theg pa chen po 'i mdo*, szanszkritul *Ārya-khadum-dharmatāpaye-nāma-mahāyāna-sūtra*. Ez egy extrakanonikus szöveg, mely a *gZungs 'dus* gyűjtemények állandó része, például *gZungs bsdus*, vol. 1, Ding ri ba chos rgyan, 1947, pp. 485–88, BDRC: MW1KG12113_DD9BC4. Angol fordítását lásd <https://www.saraswatipublications.org/product/kha-chu-nag-po-sutra-called-black-lawsuit/>

12 Rövid címe *Nor gzungs*, a hosszú '*Phags pa nor gzi rgyun ces bya ba 'i gzungs*, szanszkritul *Ārya Vasudhārā-nāma-dhāraṇī*. D662, vol. 91: 373-81. Angol fordítását lásd <https://www.lotsawahouse.org/words-of-the-buddha/vasudhara-dharani>.

13 A *smon lam*, vagy szanszkritul *prañidhāna*, szó olyan imákat jelöl, melyek egy vágyat, törekvést fejeznek ki.

14 Ez a *bDe smon*, azaz *rNam dag bde chen zhing gi smon lam*, mely könyörgés, hogy a gyakorló Amitábha Buddha paradicsomában, Sukhāvāṭi-ban születhessen újjá. Az egyik leghíresebb *bDe smon Karma chags med* (1613-1678) munkája, de számos más láma is írt a történelem során hasonló imákat.

15 Az erre irányuló ima a *bZang spyod smon lam*, vagy hosszabb nevén a '*Phags pa bzang po spyod pa 'i smon lam gyi rgyal po*, szanszkritul *Ārya-bhadracarjā-prañidhāna-rāja*. *Samantabhadra imája a jócselekedetekért*, melyet az *Imák királyának* is neveznek. Ez az ismert imaszöveg eredetileg a *Gaṇḍavyūha Sūtra* végén szerepelt, mely *sútra* az *Avatamsaka Sūtra* utolsó fejezete, tehát ez is kanonikus szöveg. Angol fordítását lásd <https://www.lotsawahouse.org/words-of-the-buddha/samantabhadra-aspiration-good-actions>

16 Tib. *dkon mchog gsum*, a Buddha, tanítása és a gyülekezet.

Így hát ültem, és recitáltam a *Domang*-ot rendületlenül három napon át. A helyi közösség ellátott minket étellel, hogy ne kelljen napközben elhagynunk a templomot és gyorsabban haladjunk. A szünetekben lassan összeismerkedtem a helyi olvasó lámákkal, és elmeséltem, hogy kerültem ide. Egyikük, Dawa, amikor meghallotta, hogy a buddhizmus és a szent helyek története érdekelt, odaadott néhány lapot abból a részből, amit neki osztottak, és mondta, hogy olvassam azokat először, tetszeni fog. Izgatottan vettem át a papírköteget, és ahogy ránéztem a címére, elmosolyodtam. A szöveg fedőlapján az állt: *dKar chag mthong pas 'dzum shor*, azaz *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít*.

Dzsamjang, a szállásadónőm elmondta, hogy a *szútra* olvasás befejezése utáni napon kihozzák a templomból a féltve őrzött tibeti könyveket, és az asszonyok háttára kötik a nehéz fatáblák közé szorított köteteket, akik majd felviszik őket Guru Rinpócse barlangjához a falu feletti hegyoldalra. Útközben áldást osztanak a könyvekkel a helyieknek, majd a zarándoklat után visszaviszik őket a templomba megőrzésre. Hívott, hogy csatlakozzak a zarándoklathoz, így az olvasás befejezése utáni hajnalon megjelentem a konyhában indulásra készen a szokásos öltözékemben. Dzsamjang láthatóan zavarban volt, és csak akkor jöttem rá, hogy mi aggasztja, amikor hirtelen felment a szobájába és lehozta az egyik ruháját, hogy öltsem magamra, majd még egy *katakot*¹⁷ is a nyakam köré tekert. Így, hogy végre a szokásoknak megfelelően ünnepi külsőt kölcsönöztem nekem, elindultunk. A zarándoklat után az egész falu apraja-nagyja összegyűlt a templom előtt, és közösen készített ételekkel és *rakszival*¹⁸ ünnepeltünk, majd késő éjszakába nyúlóan énekelt és táncolt, aki még bírta.

A *szútra* olvasás utolsó napján engedélyt kértem, hogy lefotózhassam a *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* című szöveget, majd a következő napokban elkezdtem lefordítani, ami a sok hibásan betűzött szó és a gyakori áramkimaradás miatt elég lassan ment. A címben szereplő *dkar chag* szó, mely a műfajra vagy szövegtípusra utal,¹⁹ általánosságban tartalomjegyzéket, dolgok felsorolását, számbavételét jelenti, sokszor egyfajta függelékként kapcsolódik egy nagyobb műhöz. E *dkar chag* fejezetei azt vették számba, hogy hogyan jelent meg a Buddha az emberi világban; hogyan terjedt el tanítása Indiában; aztán Tibetben; majd Jolmóban; a végén pedig a szöveg másolását szponzoráló család klántörténetét ismertette, hogy a Buddha szavának leírásából származó érdemet megoszthassák őseikkel is; majd azok felsorolása következett, akik étel vagy ital felajánlásával hozzájárultak az elkészült könyvfelajánlás ünnepéhez. Korábban nem találkoztam hasonló szöveggel, de terepmunkáim és kutatásaim során a későbbi években rábukkantam még néhány hasonló kéziratra, és olvasásuk során rádöbbentem, hogy ezek mind a kompendium műfaján belül egy könnyen körülhatárolható csoporthoz tartoznak, melynek kiváló példái szerte a Himalájában megtalálhatóak, de a nyugati kutatás számára eddig még nem ismertek.

2. A kompendium típusai a tibeti irodalomban

A buddhizmus fogalmainak érthető és szisztematikus elrendezésének igénye korán felmerült mind a tibeti tudósok, mind a hétköznapi emberek körében. A lefordított *szútrák* és *tantrák* óriási mennyisége ösztönözte az olyan tibeti kézikönyvek megírását, melyek megpróbálták osztályozni és egységbe rendezni a megszerzendő tudás elemeit.

17 Selyemsál, melyet felajánlás, áldás, üdvözlés és más ceremóniális alkalmakkor használnak.

18 Nep. *raksi*. Jolmóban többnyire kölesből vagy rizsből házilag készített fermentált és desztillált alkoholos ital.

19 A tibeti műfajok tipologizálásának történetéről és problémáiról lásd Rheingans 2015, Roesler 2015.

Az egyik legkorábbi buddhista bölcseleti kompendium, vagy *mkhas ’jug* („bevezető a tudományokba”), a 13. században íródott.²⁰ A szerző, Sa skya Paṇḍita Kun dga’ rgyal mtshan (1182-1251) célja az volt, hogy kézikönyvével segítse a szerzeteseket, és más magasan képzett vallásgyakorlókat a *mahāyāna* bölcselet fogalmainak és módszereinek elsajátításában, és azok továbbadásában. A mesterré váláshoz különösen három területen kellett kiválólt alkotni: a szent doktrínák magyarázatában; az ellentétes filozófiai nézetek cáfolatában; és a rendszer írásba foglalásában.²¹ E műfaj másik legismertebb példája a ’Jam mgon ’Ju Mi pham rgya mtsho (1846-1912) által írt *mkhas ’jug*, mely mára ugyanolyan népszerűsége tett szert, mint 13. századi elődje.²²

A kompendiumok másik nagy csoportja, a *bshad mdzod* („magyarázatok kincsestára”) abban különbözik az előzőleg említett szövegtípustól, hogy ez nem vallástudósok, hanem laikusok számára íródott, és célja az, hogy kulcsot adjon a hétköznapi ember kezébe a buddhizmus gyakran elvont fogalmainak és kategóriáinak megértéséhez. Gyakran királyok, hercegek vagy más fontos világi személyiségek számára készültek ezek az összeállítások. A *bshad mdzod* típus első és legismertebb kompendiuma ’Phags pa bLo gros rgyal mtshan (1235-1280) munkája, melynek címe *Shes bya rab gsal*, azaz *A tudás területeinek megvilágítása*.²³ Ezt a művét birodalmi tanítónaként (*ti shih*) írta 1278-ban Jim gyim herceg (1243-1286),²⁴ Kubiláj kán harmadik fia számára, melyet lefordítottak kínai és mongol nyelvre is.²⁵

A 14. században is íródtak Tibetben hasonló művek, melyekről csak onnan tudunk, hogy korabeli életrajzok idéztek belőlük. Az egyik legkorábbi ma is elérhető példája e műfajnak, a *Bshad mdzod yid bzhin nor bu*, 15. századi.²⁶ E kompendium kolofonjában a szerző Don dam smra ba'i sengge-nek nevezi magát, aki Tibet délkeleti határvidékéről, Gru shulból származik, de többet nem árul el magáról. A *Bshad mdzod yid bzhin nor bu* leírja a buddhista kozmológia szerinti fizikai világot; a királyi leszármazási vonalakat; Jambudvīpa földrajzát, a buddhizmus eredetét és fontosabb fogalmait; szentel egy-egy fejezetet az asztrológiának, a *bön* vallásnak, az orvoslásnak, nyelvészetnek, retorikának, és a daloknak, a törzseknek, és még sok-sok más témának.²⁷

Magyar vonatkozása miatt fontos megemlíteni, hogy egy hasonló tibeti nyelvű tanulmányt találunk az *Alexander könyvek* között, melyet Kun dga’ chos legs, Kőrösi Csoma Sándor egyik tanítója ajánlott a magyar tudósnak. Ez szintén a *bshad mdzod* szövegtípus kiváló példája, és magyar fordítása online is elérhető.²⁸

20 *mKhas pa rnams ’jug pa ’i sgo*. BDRC: MW30279_57F063

21 Tucci 1949/1: 96.

22 *mKhas pa ’i tshul la ’jug pa ’i sgo*. BDRC: MW8LS19999

23 *Shes bya rab gsal* a *Sa skya bka’ ’bum*-ban: BDRC: MW00EGS1017151_138346

24 Így írta át a nevet tibetire ’Phags pa, melyről zseniális mesterünk, Kara György (2016: 43, fn.2.) a következőket írta: „...this name of Chinese origin (Zhēnjīn ‘True Gold’), should have been written Jīn-gim according to the Mon’gol cīyūn; it should be Čingim or Činkim according to the Uygur tradition.”

25 Bár kínai fordítása régóta ismert volt a tudományos élet számára (T32, No. 1645), a tibeti szöveg angol nyelvű fordítása csak 1983-ban jelent meg (Hoog 1983), és 2006-ban a mongol változat átírását publikálta jegyzetekkel Vladimir Uspensky. Szerb János volt az első magyar, aki szakdolgozatában, majd doktori disszertációjában (1981) komolyan foglalkozott a tibeti szöveggel és annak mongol változatával.

26 <https://eap.bl.uk/archive-file/EAP039-1-4-173>

27 A szöveg részletes tartalmát lásd Smith 2001: 214-224.

28 Orosz 2022, https://real-eod.mtak.hu/15714/2/Alexander_FF_REAL.pdf A magyar Csoma-kutatók többnyire úgy vélik, hogy mestere Csoma kérdéseire írta ezt a szöveget, de a tartalom ismeretében egyértelmű, hogy ez egy kompendium – néhány népszerű tibeti munka alapján készült compiláció a buddhizmus alaptanításairól –, melyet Kun dga’ Chos legs Csomának ajánlott.

A kompendiumok harmadik fajtája, melyhez a jelen tanulmányban tárgyalt *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* és a hozzá hasonló szövegek tartoznak, a faluközösség vagy hétköznapi gyakorlók számára íródtak vagy írónak ma is. A buddhizmus történetével és fogalmaival kapcsolatos alaptanításokat tartalmazzák, általában olyan korábbi népszerű tibeti kompendiumokból idézve, mint többek között az említett 13. századi *Shes bya rab gsal*. A buddhizmus indiai és tibeti történetét kiegészítik a közösség otthonának buddhista történetével, biztosítva ezzel egyfajta folytonosságot, és a helyi hagyomány a buddhizmus egyetemes történetébe való beágyazását és megőrzését. A kompendiumok ezen típusa – nevezzük őket egyelőre „népi kompendiumoknak” –, mindig egy nagyobb terjedelmű műhöz csatolt szövegek. Ennek oka, hogy kifejezetten abból a célból írónak, hogy ünnepejjék a Buddha szavának egy újonnan elkészült „támaszát,” azaz egy terjedelmes gyűjtemény írásba foglalását, ezért a *bshad mdzod*-t és a helytörténeti áttekintést egy donor krónika és egy adomány lista követi, mely dicséri a könyv szponzorának és felmenőinek érdemszerző cselekedetét, és közli azok listáját, akik a könyv átadásának ünnepén étel és ital felajánlásukkal további érdemekeket szereztek. Ezek a népi kompendiumok Jolmóban viszonylag rövid szövegek, melyek többszáz oldalas gyűjtemények – mint a *Padma bka' thang*, *mDo mang*, stb. – végén állnak önálló, tehát saját címmel rendelkező munkaként, és címük alapján mind a *dkar chag* műfajához tartoznak.²⁹

3. Mi az a *dkar chag*?

3.1. Lista és tartalomjegyzék

A *dkar chag* szó jelenthet tartalomjegyzéket, listát, számbavételt. A *lDan dkar ma* (*lHan kar ma*) katalógus, ami egyike annak a három „jegyzéknek”, melyeket a tibeti királykorban szanszkritről tibetire fordított buddhista kéziratokról készítettek, az egyik legkorábbi példája ennek a műfajnak.³⁰ A második katalógust, a '*Phang thang má*-t³¹ sokáig elveszettnek hitték, de hirtelen felbukkant egy kézírata, melyet 2003-ban publikált a pekingi Nemzetiségek Könyvkiadója (*Mi rigs dpe skrun khang*).³² A harmadik, a *mChims phu ma*, bár évszázadokon át a tibeti szerzők rendelkezésére állt, sajnos nem maradt fenn, csak más művekből vannak róla ismereteink. E *dkar chag*-ok tanulmányozása abban segít, hogy megállapítsuk, mely szövegek voltak ténylegesen elérhetőek a késő királykorban. Úgy vélik, hogy ez a három lista volt az előfutára az olyan későbbi kánonkatalógusoknak, mint például a Bu ston 1322-es *Chos 'byung*-jában található katalógusnak, valamint a *bKa' gyur* különböző, Lhasa, sDe dge, Co ne és más különböző fadúcos kiadásaihoz tartozó katalógusoknak.

A hatalmas kanonikus és tantra gyűjtemények mellett, a rövidebb gyűjteményeknek és az egyes könyveknek is van *dkar chag*-ja, azaz tartalomjegyzéke. Ezek abban nyújtanak nagy segítséget, hogy az olvasó a hosszú, keskeny, különálló lapokra írt tibeti könyvekben megtaláljon bizonyos műveket vagy azok részeit.

29 Ahogy Almogi (2005: 45) mondja a tibeti művek címéről írt 2005-ös tanulmányában: „Egy mű pusztán a címe (vagy címei) alapján történő besorolása semmiképpen sem helyettesítheti a mű tartalmának alapos vizsgálatával történő besorolást... A tibeti címek jobb megértéséhez talán nagyobb figyelmet kellene fordítani arra, hogy a hagyomány és különösen, ha lehetséges, maguk a szerzők hogyan képzelték el a címeket. Ennek egyik módja az, hogy megvizsgáljuk azokat a kommentárműveket, amelyekben a címet hosszasan kommentálják. Az önkomentárok ebből a szempontból különösen érdekesek, mivel néha információt nyújtanak arról, hogy a szerző miért adta a művének azt a címet, amit adott.”

30 Lásd Herrmann-Pfandt 2008.

31 Lásd Halkias 2004.

32 A Nemzetiségek Könyvkiadója Pekingben.

3.2. Szent helyek és tárgyak leírása

Ugyanígy *dkar chag*-nak nevezik azokat a sokszor monumentális, máskor rövidebb műveket is, melyek leírják egy-egy szent hely, templom, kolostor vagy *sztúpa* történetét, a benne található szent tárgyakat, az építés és felszentelés szempontjából fontos asztrológiai ismereteket, a szakemberek nevét és a felhasznált anyagok származási helyét.³³

Ennek kapcsán fontos megemlíteni, hogy Tibetben három szent dolog van, ami nélkül nincs szakrális hely. E „három támasz” vagy „edény” (*rten gsum*) a Buddha testének, beszédének és tudatának jelenlétét biztosítja, melyek sorában a testet a szobor vagy képmás, a beszédet vagy tanítást (*bka'*) a könyv, a tudatot pedig a *sztúpa* szimbolizálja. Gyakran mindháromhoz külön *dkar chag*-ot írnak. Ebben az értelemben a *dkar chag*-ok ezen csoportjához tartozhatnak leegyszerűsítve mindazok a szövegek, melyek szent helyek és az ott található, a Buddha testét, beszédét és tudatát szimbolizáló, áldáshozó (*byin brlabs*) tárgyak leírását tartalmazzák. A templomok, kolostorok és szakrális helyek esetében ezek a *dkar chag*-nak nevezett szövegek műfajilag egyben hely- és útleírásoknak is (*gnas bshad*, *lam yig*) tekinthetők.

A [*d*]kar chag[s] szó etimológiáját illetően sokféle eltérő vélemény van; egyik sem túl meggyőző. Martin (1996: 504) említ egy elgondolkodtató elképzelést, mely szerint a *dkar chag* a *dkar chos chags tshul* kifejezés rövidítése lehet, ami szó szerint azt jelenti: „hogyan alakult ki a fehér Dharma”; mely további értelmezésben azonban „érdemszerzésről szóló beszámoló”-t is jelenthet. Ez az interpretáció a *dkar chag*-nak azt a fontos aspektusát emeli ki, hogy megírásának indítéka nem más, mint hogy emléket állítson mindazok érdemeinek, akik részesei a Buddha testét, beszédét, és tudatát szimbolizáló és megtestesítő szent tárgyak létrehozásának, mely a *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* esetében is igaz.³⁴

4. A Buddha szavának „támaszai”

A tibeti civilizáció hajnalán, ahogy azt több tibeti történetíró meséli, a közép-tibeti Yum bu lha khang³⁵ királyi palotára könyvek hullottak le az égből.³⁶ A történet egyes változatai szerint ezek a könyvek buddhista *sūtrák* voltak.³⁷ Mivel a király, Lha tho tho ri gnyan btsan nem tudta az égből hullott könyveket elolvasni, egy trónra helyezte őket és felajánlásokat mutatott be előttük. A könyvek

33 Az egyik leghíresebb *dkar chag* ebben a kategóriában a *Shel dkar me long*, avagy „Fehér kristály tükör”, melyet az 5. Dalai Láma, Ngag dbang blo bzang rgya mtsho írt 1645-ben. Ez a mű a 'Jo khang és több más Lhaszában található templom történetéről szól és a szent tárgyakról, szobrokról, festményekről, könyvekről, *sztúpákról*, melyek e helyek birtokában vannak. Számos hasonló témájú *dkar chag* részletes leírását lásd Vostrikov 1994: 217-233.

34 Egy Martin által említett tibeti *dkar chag* leírása szerint Dharmodgata nevéhez fűződik a Buddha szava első ilyen „támaszának” létrehozása. Conze (1973: 288-290) fordításában a történet, mely a *Nyolcezes Prajñāpāramitā* része, elmeséli, hogyan találkozott egy kereskedő leánya, annak 500 szolgálója és Bodhisattva Sadāprurudita azzal a Bodhisattva Dharmodgatával, aki aranytáblákra írta olvasztott *vaidūryával* (szkt. *vaidūrya*, a tibeti kultúrában a kék színű lapis lazuli kövel azonosítják) a *Túlpartra juttató bölcsesség szútráját*, melynek szépsége csodálatot és hitet keltett az emberekben, és melynek látványától még az istenek is örvendezni kezdtek.

35 MELAMCHI 5b: 'Om bu bla sgang.

36 Emiatt *dbu brnyes*-nek nevezik a tibeti történetírók ezt az eseményt, mely „kezdet”-et jelent. Ez a Dharma megjelenésének kezdete Tibetben. Lásd Sorensen 1994: 23, fn. 63.

37 A *rGyal rabs gsal ba 'i me long* szerint: „*Kāraṇḍa[vyūha]sūtra* (*mDo se Za ma tog [bkod pa]*), *Hṛdaya Śaḍakṣarī* (*sNying po yi ge drug pa*), *sPang skong phyag brgya pa* [*'i mdo*], egy arany *caitya*, egy kívánságteljesítő drágakövekkel kirakott terrakotta ivócsésze, és egy pecsét, melyek egy napsugáron függttek (*nyi ma 'i 'od la 'grogs*), leestek az égből a király palotájának tetejére.” Sorensen 1994: 150.

áldásának köszönhetően a király erős és fiatalos lett, és öt generációval később végre megjelent egy uralkodó, Srong btsan sgam po, aki a könyvek tartalmát is megértette. Felfogva a Tanítás fontosságát, elküldte miniszterét, Thonmi Szambhotát Észak-Indiába tanulni, és megbízta a tibeti írás létrehozásával, hogy a buddhista szövegeket tibeti nyelvre fordíthassák.

Ez a legendás leírás, melynek egy részletesebb változata jolmó kéziratunkban, a *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít*-ben is megtalálható,³⁸ és amelyet a tibetiek és az őket körülvevő buddhista civilizációk közötti első kapcsolatként is interpretálhatunk, rávilágít, hogy milyen nagy erőt tulajdonít a tibeti hagyomány az írott szónak. Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy az írott szót tartalmazó könyv egy spirituális erővel bíró, áldásadó tárgy, melynek ereje túlmegy a benne foglalt írás jelentésén. Azt is hangsúlyozza, hogy a könyv és az általa hordozott üzenet, milyen nagy hatással van a kultúra, a buddhista civilizáció alakulására.

Miután a Buddha eltávozott az emberi világból, a könyvek lettek a Buddha szavának „támaszai” és tanításának terjesztői. A könyv, mint a Buddha szavának „edénye” vagy „támasza” kifejezés arra utal, hogy amikor valaki a szöveget hangosan olvassa vagy recitálja, akkor az időn és téren túli Buddha hallható jelenlétét teremti meg ugyanúgy, ahogy a Buddha szobor látványa a Buddha testi jelenlétének, az ereklyék pedig tudata spirituális erejének életrehívói. A Himalájában is, ahogy Ázsia buddhista kultúráiban mindenhol, érdemeik megsokszorozása érdekében nagylelkű szponzorok támogatták a művészi színvonalú, sokszor féldrágakövekkel díszített, vagy arannyal írt értékes gyűjtemények elkészíttetését. Mások a szövegek másolása, javítása, olvasása, a nyomtatáshoz használt fadúccok faragása révén szereztek hasonló érdemeket.³⁹ Az olvasni nem tudók *mani* köveket festettek vagy faragtak, vagy fadúccokra faragták a *mantrákat*, hogy imázslókra nyomtathassák őket, abban a hitben, hogy a Buddha szava bármilyen formában, legyen az egy rövid *mantra* vagy hosszú tanítás, áldásos hatással van szemlélőjére, hallgatójára. Ennek megfelelően a házi oltáron is mindig jelen van a Buddha testének, beszédének és tudatának támasza. Teste képecskék, festmények vagy szobrok formájában; beszéde, tanításai sokszor egy monumentálisabb könyv alakjában, mint a *Gyémánt Szútra*, a *Nyolcezres Prajñāpāramitā* vagy a *Nagy szútragyűjtemény*; tudatának jelenlétére pedig legtöbbször kis *sztúpa* utal, néha különleges kövek és más áldáshozó tárgyak társaságában. Ezeket a tárgyakat összefoglaló néven *sku gsung thugs rten*-nek⁴⁰ nevezik. A testen is viselnek áldáshozó szövegeket, apró papírtekercesekre írt *mantrákat* rejtenek amulett dobozaikba (*ga'u*), a kisebbeket nyakukban, a nagyobbakat testükön átvetve vagy övükre csatolva hordják.

5. Népi kompendiumok a Himalájában

Bhutánban azok a családok, melyek a *Nagy szútragyűjtemény* másolatával rendelkeztek, kitehették a bölcsesség kardjának szimbólumát (*ral gri*) a háztetőn lévő nagy imázslót tartó pózna csúcsára. Amikor bármilyen okból a *Domang* valamelyik szövegének recitálására volt szükség, a közösség tagjai kölcsönkérhették a megfelelő részt a kardos zászlócsúccsal jelölt ház urától, vagy a helyi kolostortól. E bhutáni szútragyűjtemények *dkar chag*-járól majd egy későbbi publikációban számolok be.

38 MELAMCHI 5b-6a.

39 Schaeffer 2009: 121-146. Kurtis Schaeffer nagyszerű könyvében részletesen tárgyalja a könyv szerepét a tibeti kultúrában, az említett részben beszél arról, milyen funkciót tölt be a könyv, mint tulajdon, csereszerszök és szimbólum.

40 „A test, beszéd, tudat támaszai.”

A Himalája nyugati részén a népi kompendium műfajába tartozó szövegeket Eva K. Dargyay fotózott Zanszkárban, 1978 és 1979 nyarán.⁴¹ A *dge lugs* irányzatot követő helyi családok, akiknek tulajdonában megtalálta ezt a szövegtípust, *chab brjod*-nek, azaz „uralkodói krónikának” nevezték ezeket, melyek jolmó szövegünkhöz hasonlóan egy nagyobb mű, mint például a *Gyémánt szútra*,⁴² *A bölcs és a balga szútrái*,⁴³ vagy más hosszabb gyűjteményhez csatolt önálló szövegek voltak. A bZang la dinasztia (Zanszkár) történetével kapcsolatos cikkében (1987) Eva K. Dargyay négy ilyen szöveget vizsgált, melyeknek szerkezete megegyezik az általam vizsgált *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* című szöveg szerkezetével. A Dargyay által elemzett zanszkári *chab brjod* szövegek szerkezete a következő:

1. A láma és a három drágaság (Buddha, *dharma*, *szangha*) dicsérete, beleértve a hagyományvonalhoz tartozó indiai és tibeti buddhista mestereket.
2. A világ kezdete és szakrális rendje: a buddhizmus szakrális földrajzi elképzelése és Zanszkár helye ezen a „térképen”
3. bZang la uralkodói családjának genealógiája
4. A könyv másolását támogató szponzor és felmenőinek dicsérete
5. A kisebb adományozók listája⁴⁴

Dargyay elemzése összefoglalásaként megjegyzi, hogy a későbbi történeti krónikák kolostori könyvtárakban, paloták levéltáraiban könnyebben hozzáférhetőek voltak a kutatók, történészek számára, emiatt Zanszkár történetét többnyire ezek alapján vizsgálták a tudósok,⁴⁵ míg a családok tulajdonában lévő népi kompendiumok, melyeket funkciójuk miatt Dargyay donor krónikáknak nevez, és melyekre „véletlenül” bukkant rá 1978-ban, teljesen ismeretlenek voltak a történészek körében. Mivel e donor krónikák saját koruk helyi történelmét, jelen esetben az éppen uralmon lévő királyok életét és tetteit örököltik meg, ezért történeti információik sokkal megbízhatóbbak, mint a később írt történeti forrásoké.⁴⁶

6. *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít*

Hasonló a helyzet a Melamchighyangban lefotózott szövegünkkel, melynek Jolmóról írt része felbecsülhetetlen forrás a terület 18. századi buddhista történetének megismeréséhez. A *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* szerkezete a következő:

- 41 Körösi Csoma több mint egy évig élt 1823-ban bZang la királyának palotájában, ahol 1928-ban Baktay Ervin jelölte meg egykori szobáját azzal, hogy belevészte az ajtófélfába: „Csoma’s Room.” A Csoma Szobája Alapítvány Irimiás Balázs vezetésével 2008-tól kezdve önkéntesek segítségével megerősítette az épület szerkezetét és felújította Csoma szobáját.
- 42 Szkt. *Vajracchedikā Prajñāpāramitā Sūtra*. Tib. *‘Phags pa shes rab kyi pha rol tu phyin pa rdo rje gcod pa zhes bya ba theg pa chen po ‘i mdo*, BDRC: MWIKG12536_AB7E68. A *Domang* gyűjtemények állandó szövege, de önállóan is, áldáshozó könyvként sok tibeti család oltárán megtalálható. Magyar fordítása *Gyémánt áttörés* címen jelent meg: Agócs 2000.
- 43 Szkt. *Damamūka-nidāna-sūtra*, Tib. *mDo mdzangs blun*. *Dzsátaka* történetek gyűjteménye, mely része a tibeti buddhista kánonnak. Magyar nyelven *Bölcs és balga* címen jelent meg 1998-ban.
- 44 Dargyay 1987: 16.
- 45 Lásd Francke 1992.
- 46 Dargyay 1987: 30.

1. Bevezető imák
2. A feljegyzés célja
3. A Buddha előző életeiről
4. Hogyan terjedtek el Buddha tanításai: a buddhista zsinatokról és a későbbi tudósokról, *paṇḍitákról*, mesterekről.
5. Hogyan terjedt el a tanítás Tibetben
6. Miért hívják ezt a világot *sahāloká*-nak?⁴⁷
7. A kiváló elrejtett helyről, Jolmóról
8. Az elrejtett szent föld, Milimchim⁴⁸
9. A szponzor dicsérete és az Öba klánhoz⁴⁹ tartozó őseinek leszármazási lánc
10. Az ünnepségre italokat és ételeket felajánló személyek listája

Az 1–6. fejezetet felölelő rész korábbi népszerű tibeti munkák alapján készített kompiláció, a 8–10. fejezetek pedig rövid, de klántörténeti és demográfiai szempontból érdekes információkat tartalmazó részek, melyeknek részletes elemzésére majd egy jövőbeni nagyobb terjedelmű publikációban kerül sor. Jelen tanulmány a kézirat számunkra legizgalmasabb részét, a 7. fejezetet vizsgálja, mely Jolmó szent helyeiről szól. A szponzor családfájának későbbi leírásából kiderül, hogy a szöveg valamikor a 18. században íródhatott,⁵⁰ így Jolmó történetének kutatása szempontjából különösen fontos forrás, mivel annak bizonyítéka, hogy a benne említett buddhista szent helyek már az 1700-as évek végén léteztek, és ismertek voltak a Jolmóban élők számára. Következzen a Jolmóról szóló fejezet fordítása:

„E ma ho! Az *Avataṃsaka Sūtra*⁵¹ jóslata szerint e kiváló elrejtett helyet Havas hegyekkel körbezárt Jolmónak hívják. Mindenki, aki erre a helyre gondol, vagy ide születik, eléri a kilencedik tökéletességi szintet, mely a megkülönböztető bölcsesség.⁵²

47 Szkt. *sahāloka*, Tib. *mi mjed kyi 'jig rten*, a világ, melyben élünk, és mely a Buddha tanítása szerint tele van szenvedéssel.

48 A ma Melamchighyangnak nevezett falu régi neve.

49 Os pa'i rgyud.

50 Lásd Gelle 2015: 142.

51 A *Feljegyzés*, melynek látványa *mosolyra derít mDo sde phal po che*-t említ, a *mDo phal po che* helyett. Szkt. *Buddhāvataṃsaka-nāma-mahāvaiṇya-sūtra* vagy röviden *Avataṃsaka Sūtra* (Tib. *mDo phal po che*). Az egyik leghosszabb buddhista *sūtra*, melyet a 9. sz. végén Jinamitra fordított le szanszkritből tibetire. A jolmó hagyomány szerint az *Avataṃsaka Sūtra* egy jóslata Jolmót szent helyként említi. Ez az elképzelés feltételezhetően gTsang smyon Heruka *Milarepa életrajzán* alapul. (DANGPO 4a, Khenpo Nyima Dondrub 2010: 1, Quintman 2010: 108.)

52 A *bodhisattva* fejlődésének tíz szintje (*bhūmi*) a következő: 1. Öröm (*pramuditā*), hogy leküzdöttük a nehézségeket és szenvedéseket, és most a buddhaság ösvényére léptünk. 2. Tisztaság (*vimalā*) mentesség minden szennyeződéstől 3. Megvilágosodás (*prabhākarī*), a további megvilágosodás szintje 4. Bölcsesség (*arciṣmatī*), a ragyogó bölcsesség szintje 5. A nehézség nélküliség szintje (*sudurjayā*), a legnagyobb nehézségeket is sikerül leküzdödni 6. Nyitott út (*abhimukhī*), a tisztaság és szennyeződés meghatározásain túli bölcsesség nyitott útja 7. Messzire haladó (*dūraṅgamā*), felülemelkedés az énről alkotott elképzeléseken mások segítése érdekében 8. Zavartalanság (*acalā*), a nyugalom elérésének szintje 9. A megkülönböztető bölcsesség szintje (*sādhumati*), a Tíz Erő birtoklása 10. Dharma felhő (*dharmameghā*), a törvényfelhő megtermékenyítő erejének megvalósítása.

A [terület] felső részén van az a hely, ahol a második Buddha, Padmasambhava⁵³ meditált⁵⁴ és megvalósította Yang dag Heruka állapotát.⁵⁵ Leigázta rDo rje legs pá-t,⁵⁶ az esküvel kötött nagyszerű lényt, a szertartástört kovácsoló Ga ra Tshwa tshwá-t,⁵⁷ a tör, a joghurt és a sör készítésének mesterét.⁵⁸ A Megvalósítás Házában (sGrub khang),⁵⁹ a mindent felülmúló megvalósítás kincsesládájában a rDzogs chen⁶⁰ tanítások pusztá látványa a teljes megvilágosodás.

Középen, egy ékköves *sztúpához* hasonló hegycsúcson áll a mThong grol⁶¹ templom, melynek látványa megszabadít. Onnan nyugatra, egy fodrozódó *csubához*⁶² hasonló hegyen áll az Amitábha templom. Ebben [a templomban] van az önmagától keletkezett *vajra-ékkő* malomkő.⁶³ A Guru meditációs barlangjában, a Dákiní rézbarlangban szemmel látható a vörös szindur.⁶⁴ Az ékköves *sztúpához* hasonló hegy (7a) oldalán van Shākya bZang po kiváló megvalósításának barlangja.⁶⁵ Van egy rGod tshang Ras chen által megáldott templom⁶⁶ és Rig 'dzin Surya Singha⁶⁷ áldott temploma, mely különösen csodás. Az alsó részen van a Mila⁶⁸ által megáldott meditációs hely, melyet az Oroszlán-erőd Tigris-barlangjának neveznek.

-
- 53 Padma 'byung gnas, avagy a „Lótusból született” volt az az indiai mester, aki a 8. században elindította Tibetben a tantrikus buddhizmus tanításainak terjedését.
- 54 Ma ismert nevén Yang dag mchog kyi sgrub phug, Yang dag Heruka megvalósításának barlangja. A *grub gnas* olyan helyre utal, ahol valaki meditál, elvonulást végez, magasabb spirituális szintet ér el.
- 55 Tib. Yang dag mchog, szkt. ViśuddhaHeruka, vagy Śrī Heruka, a nyolc bKa' brgyad istenség egyike, Vajrasattva haragvó formája.
- 56 rDo rje legs pa a *rnying ma* hagyományban az egyik evilági védelmező, hegyisten, akit Guru Rinpoche legyőzött és megfogadtatta vele, hogy a *Dharma* védelmezője lesz. Lásd Douglas-Bays 1978: 371.
- 57 A név tibeti betűzése mGar ba'i mtshan can, jelentése, „aki a kovácság jelét viseli.” mGar ba nag po-nak is hívják, egyes szövegekben rDo rje legs pa segítője (*las mkhan*), más írásokban fő emanációja. A tibeti hagyomány szerint egyszer megszállt egy kovácsot, aki transzba esve mágikus erővel rendelkező kardot készített, mely megvédte tulajdonosát a haláltól, és legyőzött minden ellenséget (Nebesky-Wojkowitz 1996: 155-156). A jolmó szájhagyomány szerint Ga ra Tshwa tshwa az isteni kovács, aki meteorvasból készített szertartástört (*phur ba*) Guru Rinpochének. A jolmók Viśvakarmával is azonosítják, aki a névár buddhizmusban és a hinduizmusban is a kézművesség istene, aki a fegyverek készítésében is jeleskedik.
- 58 A szövegben szereplő *zho nyes* helyesen *zho bsnyal*, míg a *chang nyes* ehhez hasonlóan *chang bsnyal*.
- 59 A barlang, ahol meditált.
- 60 „Nagy Tökéletesség”, kettősségmentességet tanító hagyomány, melynek célja a létezés végső alapjának felfedezése.
- 61 mThong grol a templom neve, melynek jelentése szintén „látványa megszabadít”, mely arra utal, hogy olyan szent hely, amelynek látványa elég ahhoz, hogy egy gyakorló elérje a megszabadulást a létforgatagban való újjászületésektől.
- 62 Tib. *phyu pa*, tibeti köpenyszerű hosszú ruha, melyet férfiak és nők egyaránt viselnek.
- 63 Míg ez a szöveg *rdo rje nor bu 'i chu thag rang byon*-nek nevezi, mely kifejezésben a *vajra* és az ékkő szavak összetétele utalhat a férfi és a női egyesülésre, a magától keletkezett körforma felső és alsó egymásba illő részére, addig a Padmasambhava jóslat Rig 'dzi rGod ldem kincsszövegében (RG3 21) *rdo 'i nor bu 'i chu thags*-nak nevezi, melynek jelentése „kőből lévő ékköves/mágikus vízimalom.”
- 64 Szkt. *sindur* vagy *sindūra*, Tib. *sin du ra*, „cinnabarit”, „higany-szulfid.”
- 65 Részletesebben lásd Gelle 2023: 91-92.
- 66 Ez a Seti Gonpa, Tarkeggyangtól néhány perc sétára.
- 67 Rig 'dzin Nyi ma Seng ge. Ő alapította Tarkeggyang falut 1723-ban és építette az első templomot a g. Yang ri csúcsán.
- 68 Mi la ras pa (1028/40–1111/23)

Azt mondják, minden férfi, aki ezen a helyen (t.i. Jolmóban) születik, hős,⁶⁹ és minden nő, aki itt születik, hősnő. A Mahāguru⁷⁰ kinyilatkoztatása szerint is ez a hely egy értékes sziget. Hét nagy kincs és hatvan kisebb kincs, hét magától keletkezett istenség és hét magától keletkezett szimbólum stb. [otthona, és] sok szent láma él majd itt, akik szentek autentikus manifesztációi.⁷¹ Röviden, a jövőben ezen a helyen sok nagyszerű lény lesz, akik elérik a titkos *mantra* tanításainak megvalósítását, és a szívárványtestben távozását.⁷² Mivel a föld, kő, szikla, fű és fa, erdő; az állatok,⁷³ nagyobb és kisebb madarak, langurok és kisebb majmok mind istenek és istennők, ne bántsátok őket, biztosítsatok nekik örömteli környezetet. [Ezek] bántalmazása, elpusztítása, vagy bármilyen gonosz bánásmód Padmasambhava parancsának megszegése, és [ennek következtében] még ebben az életben kínok kínjától fogtok szenvedni, az életetek megrövidül, és betegségek támadnak meg; mindenféle nemkívánt dolgok történnek, és a következő életetekben a *vajra*-pokolban⁷⁴ születtek újjá. Ezzel ellentétben, ti mind, akik nem ilyenek vagytok, emberi életet nyerve, mely oly ritka, mint csillagot látni nappal, ne pazaroljátok el az életet, hanem gyakoroljatok, képezzétek magatokat a meditatív koncentrációban, a szemlélődésben, a cselekvésben stb. tűzzétek ki a megvalósítás győzelmi zászlaját. E világ lényei a lámának és a három drágaságnak adjatok felajánlást újhoid és telihoid napján, nyolcadikán, tizedikén, tizenötödikén és huszonötödikén. Az éves fesztiválon végezzétek el az alsóbb birodalmakban szenvedő lények megtisztításának rituáléját; a *na rag gdon sprugs*,⁷⁵ *snyen gnas*,⁷⁶ *smjung gnas*⁷⁷ stb. alatt tegyetek erőfeszítést, adjatok felajánlást a három drágaságnak. Emeljetek lakhelyet a Sugata⁷⁸ testének, beszédének és tudatának. Szolgáljátok és támogassátok a szent *szanghát*. Az egyszerű embereknek, a szenvedőknek vagy támasz nélkül maradt embereknek adjatok nagylelkűen ételt, ruhát és javakat, anélkül, hogy bármit is kívánnátok cserébe, gondoljatok rájuk együttérzéssel.”⁷⁹

Ahogy láttuk, a *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* hetedik fejezete nyolc szent helyet említ, melyek a következők:

1. Yang dag Heruka megvalósításának helye (Grub gnas Yang dag mchog grub)
2. A Látás-álmegszabadító templom (mThong grol lha khang)

69 Tib. *dpa' bo*, fordítása általában „hős” vagy „harcos.” Mélyebb értelemben a *vajrayāna* tökéletes gyakorlójára, a *bodhisattva* tantrikus megfelelőjére vonatkozik. A szanszkrit *dāka* szó tibeti megfelelője.

70 Padmasambhava jelzője.

71 Az RG6-ban található Padmasambhava jóslat parafrázisa (RG6 41)

72 A szívárványtest egy bizonyos típusú spirituális megvalósítást jelent, mely a halál bekövetkeztekor mutatkozik meg. A gyakorló anyagi teste ilyenkor azt mondják tiszta fényvé válik, és csak haja és körme marad utána.

73 Tib. *ri dwags*, csak a növényevő állatokat jelenti.

74 Tib. *na rag dmyal ba*.

75 Tib. *na rag dong sprugs*, „a poklok kiürítése vagy felrázása.” Évente megrendezett többnapos fesztivál, melynek célja a megszegett fogadalmak helyreállítása, a negatív *karma* megtisztítása egy jobb újjászületés érdekében.

76 Tib. *bsnyen gnas*. Amikor a gyakorló megfogadja, hogy egy napig betartja a nyolc előírást, például, hogy egy napig tartózkodik az öléstől, lopástól, csalástól, alkoholtól, helytelen szexuális cselekedettől, stb.

77 Tib. *smjung gnas*. Kétnapos gyakorlat, a nyolc előírás fogadalma mellett a *smjung gnas* első napján egy étkezés, míg második nap teljes böjt van.

78 Tib. *bde bar gshegs pa*, „az üdvösségbe távozott,” a Buddha jelzője.

79 Az idézett szöveg Wylie-féle átbetűzése a tanulmány végén található.

3. Amitābha templom ('Od dpag med kyi lha khang)
4. A Guru meditációs barlangja, a Dákiní réz barlangja (Gu ru'i grub phug mKha' 'gro'i zangs phug)
5. Shākya bZang po meditációs barlangja (Shākya bZang po'i grub phug)
6. rGod tshang ras chen áldásos [jelenlétének] temploma (rGod tshang ras chen byin brlabs lha khang)
7. Rig 'dzin Surya Singha⁸⁰ áldásának temploma (Rig 'dzin Surya Singha byin rlabs pa'i gtsug lag khang)
8. Milarepa áldással teli megvalósítási helye, az Oroszlán Erőd Tigris Barlangja (Mi la'i grub gnas byin brlabs can sTag phug seng ge'i rdzong)

A szövegünkben említett nyolc helynek nemcsak manapság, de évszázadok óta fontos szerep jut Jolmó szakrális földrajzában.

1. 1. Yang dag Heruka megvalósításának helye (Grub gnas Yang dag mchog grub)

A Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít, ahogy láttuk, szinte csak felsorolásszerűen említi a nyolc hely többségét, Yang dag mchog grub-ról mégis hosszabban ír, mely mutatja e hely központi jelentőségét. A Jolmóval kapcsolatos kincsirodalom (*gter ma*) öt szövege⁸¹ közül a *Havasokkal körbezárt Jolmóra vonatkozó lényegi instrukciók*⁸² című műben Padmasambhava a következő jóslatot adja erről a helyről:⁸³

“A drága sztúpához hasonló hegytől északra a hegyláncon van egy délkelet felé nyíló szikla-barlang. Azon a helyen értem el én, O rgyan, Yang dag Heruka megvalósítását.⁸⁴ A felette lévő csúcstről látni lehet a Yang le shod barlangot.⁸⁵ Akik elmennek oda, megszabadulnak az alsó három világban születéstől. Akik a lényegi *sāadhanām*⁸⁶ ott gyakorolják, azok a jóslat

80 Itt nevének szanszkritizált változata szerepel, mely tibetiül Rig 'dzin Nyi ma Seng ge. A későbbiekben a tibeti nevet használjuk.

81 A Jolmóra vonatkozó Padmasambhava jóslatokat tartalmazó öt *gter ma* szöveget ma a *Byang gter lugs kyi rnam thar dang ma 'ong lung bstan* (JANGTER) című gyűjteményből ismerjük, lásd bibliográfia.

82 *Yol mo 'i gangs kyi ra ba 'i gnad yig*, RG3.

83 A hagyomány szerint az Északi Kincshagyomány alapítója, Rig 'dzin rGod lDed (1337-1409) fedezte fel ezt a kincsszöveget, melyben Padmasambhava ad tanításokat Khri srong lde btsan királynak a sötét korszak teendőit illetően.

84 *A yang dag* jelentése „tökéletes”, „autentikus”, „valódi.” Yang dag Heruka a *vajra* tudat haragvó istensége.

85 Tib. Yang le shod kyi brag phug. Padmasambhava barlangja Pharpingben, a Kathmandu-völgyben. A hagyomány szerint Padmasambhava itt gyakorolta Yang dag Heruka *sāadhanáját* a nepáli király lányával, Śākyadevī-vel. Mivel számos akadály mutatkozott, szárazság, éhínség, járvány, Padmasambhava megkérte indiai mestereit, hogy küldjenek neki olyan tanítást, mely az akadályokat megszünteti. Két embere a *Vajrakīlaya-tantrával* és számos ezzel kapcsolatos szöveggel tért vissza, és ezek segítségével Padmasambhava meg tudta szüntetni az akadályokat, és mindketten elérték a *mahāmudrā vidyādhara* szintjét. Padmasambhava összeállított egy *sāধানát*, mely Yang dag *sāadhanáját* egyesíti Vajrakīlaya gyakorlatával.

86 Padmasambhava megidézésének lényegi gyakorlata, tib. *thugs sgrub*.

szerint a jövőben személyesen fognak találkozni velem, és még ebben az életben elérik a *mahāmudrā*⁸⁷ legkiválóbb *siddhi*-jét.⁸⁸

Amikor a hatodik Zhwa dmar pa Chos kyi dbang phyug 1630-ban Jolmóba látogatott, öt szent helyet keresett fel⁸⁹ a több mint száz évvel később íródott *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* nyolcas listájáról. Az egyik ez a nehezen megközelíthető barlang volt. Útleírásában felsorolja, hogy milyen meditációt, rituálét és recitálást végzett ezen a helyen, és verses formában összefoglalja a barlangban és környékén látható sziklaformációkhoz kapcsolódó legendákat. Leírása megemlíti, hogy Padmasambhava női társaival, Mandāravával és Ye shes mtsho rgyal-lal meditált itt, és e *ḍākini*-k nyomai is megtalálhatók ezen a szent helyen, sőt az ott meditálók néha tapasztalhatják is jelenlétüket.⁹⁰

Az ötödik Yol mo sprul sku, Rig 'dzin 'Phrin las bdud 'joms (1726-1789) életrajzában említi, hogy két nyíl nagyságú szobrot, egy Mahākārunikā-t⁹¹ és egy rDo rje Drag po rtsal-t⁹² készíttetett a Yang dag remetelak számára.

Padmasambhava jóslatai ma is hatással vannak a Jolmóban élőkre, a környékbeli központokban élő *jógik* emiatt tartanak itt rövidebb elvonulásokat; néha Jolmó lakói is ellátogatnak ide puszta kíváncsiságból vagy zárandoklatképpen. A klímaváltozás miatt azonban egyre nehezebb a hely megközelítése, mert az odavezető út utolsó szakaszán kiszáradtak a vízforrások.

2. A Látás által megszabadító templom (mThong grol lha khang)

A Jolmó középső részén lévő hat szent hely felsorolásában elsőként a Látás által megszabadító templomot említi a szöveg. A *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* szűkszavú magyarázatot ad a templom nevét illetően, és csupán annyit tudunk meg, hogy a templom egy drága *sztúpához*⁹³ hasonló hegy csúcán áll, melyet mindig a g. Yang ri heggyel (3771 m) azonosítottak.

87 Tib. *phyag rgya*, „pecsét.” A *mahāmudrā* gyakorlata és hagyománya az indiai Pāla-dinasztia (760-1142) idején vándorló mahāsiddhákra vezethető vissza, kezdve a 8. századi Saraha *siddhával*. Gampopa (1079-1153) megfogalmazásában a *mahāmudrā* „a természetes állapot tudatosság-ürességként való felismerése, amely teljesen tiszta és átlátszó, melynek nincs gyökere.” Gampopa azt is kijelenti, hogy a *mahāmudrā* „a bölcsesség *pāramitā*-ja, mely túl van a gondolaton és a nyelvi kifejezésen.” A szkt. *siddhi* szó jelentése „természetfeletti erő”, „képesség.”

88 RG3 26: *byang ri rin po che'i mchod sdong 'dra ba'i rgyud la/ brag phug kha shar lhor bstan pa gcig yod/ de O rgyan nga'i yang dag mchog gi (b)sgrub gnas yin no/ de 'i rtse nas bltas pas yang le shod kyi brag phug mthong/ gnas der phyin pa rnam kyis ngan song las thar bar 'gyur ro/ gnas der padma nga'i thugs bsgrub btsugs na/ bdag dang zhal mjal lung ston/ tshe 'dir phyag rgya chen po mchog gi dngos grub thob par 'gyur ro/*

89 rGod tshang gling (6), Yang dag mchog gi sgrub phug (1), Dzo-'dril dGon (Tsiri, 5), sTag phug seng ge rdzong (8). Útban Yang dag mchog sgrub felé a g. Yang ri heggye (2) is felmegy, és idézi Padmasambhava proféciaját az építendő templomról, de akkor éppen nincs semmilyen építmény a csúcson.

90 Ehrhard 1997: 131-132, Lamminger 2013: 267.

91 A. „Nagykönyörületességű,” Avalokiteśvara, az együttérzés *bodhisattvájának* jelzője.

92 „Haragvó *vajra* erő”-nek vagy „Hatalmas *vajra* harag”-nak is lehet fordítani. Padmasambhava haragvó alakja, tizenkét megjelenési formájának egyike.

93 RG6 36: *yol mo gang kyī ra ba 'i dkyil du lha khang rim pa gsum pa me long 'od kyī tog dang bcas pa bzhengs/ A mchod sdong* jelentése *sztúpa*, vajmecsés, menedékfa, felajánlási oszlop.

Az évszázadok során sokan próbáltak templomot építeni ezen a hegycsúcson, mivel ez is megtalálható egy Padmasambhava jóslatban, mely az előzőhöz hasonlóan egy Rig 'dzin rGod ldem által felfedezett *gter má*-ban szerepel:

„Yol mo Gangs ra közepén építs egy háromszintes templomot, melynek csúcsa tükörként ragyog. Ez megalopozza a sosem hanyatló *Dharmát Yol mo Gangs rá*-ban.”⁹⁴

Majd később ugyanebben a szövegben:

„Ennek a hegynek a tetején emelj templomot Ārya Mahākāruṇikának... Építsd a Meru hegyhez hasonlóan három teraszosra. Az is fontos, hogy erős és stabil legyen. A [templom] alsó szintjén legyen egy az általános tanítással összhangban lévő tizenegy fejú Mahākāruṇika-szobor, melyet a hat Muni⁹⁵ vesz körül. A középső szintre helyezz egy Mahākāruṇikát három fejű és vörös testszínnel. Az alsó arc vörös és mosolygó. Fölette egy fekete haragos arc, dühös arckifejezéssel. Ennek tetején Amitābha (A mṛ bde ba) feje *uṣṇīṣā*val. Négy karja legyen. Jobb első kezében egy lótuszvirág szára, bal első kezében a bölcsesség fénylő tükre, [két alsó kezének] tenyere a szívénél imára kulcsolva, és két lábát keresztbe vetve üljön. Mindenféle drágakövek díszítsék. Holdtrónon üljön, olyat készíts. Előtte legyen egy tökéletesen tiszta tükör, melyben a szobor élénken tükröződik. A felső szintre helyezz egy Amitābha szobrot.”⁹⁶

A hatodik Zhwa dmar pa, Chos kyi dbang phyug 1630-as látogatásakor, útban Yang dag Heruka megvalósításának barlangja felé, felment a g.Yang ri hegy tetejére, és útinaplójában idézi Padmasambhava próféciáját,⁹⁷ mely szerint itt majd háromszintes templomot kell építeni Avalokiteśvarának; megemlíti, hogy először egy bizonyos rGyal mtshan 'bum nevű *siddha* próbálta meg, de az akadályok miatt nem sikerült felépítenie. Annak ellenére, hogy ottjártakor nem volt semmilyen építmény, ami a szent helyet jelölte volna, a hatodik Zhwa dmar pa leült a hegytetőn, hogy a Jinasāgara⁹⁸ *mantrát* recitálja.

94 RG6 36: *yol mo gangs kyi ra ba 'i dkyil du lha khang rim pa gsum pa me long 'od kyi tog dang bcas pa bzhengs/ des yol mo gangs kyi ra bar mi nub pa 'i bstan pa 'dzugs par 'gyur ro/*

95 Tib. *thub pa drug*. Mind a hat világhoz tartozik egy buddha, az emberi világé *Śākyamuni*.

96 RG6 37-38: *ri de 'i rtse la 'phags pa thugs rje chen po khyad par rmad du byung ba 'i lha khang gcig brtsig dgos/ ... ri rab kyi bang rim gyi tshul rim pa gsum yod pa gcig bzhengs so/ de yang sra ba britan pa gal che 'o/ lha khang de 'i rtsa bar thugs rje chen po zhal bcu gcig pa thub pa drug gis bskor ba/ chos spyi dang mthun pa gcig bzhengs so/ bar ba la thugs rje chen po zhal gsum pa sku mdog dmar (38) po/ rtsa ba 'i zhal dmar la bzhad pa/ de 'i steng na khro bo 'i zhal nag la rngam pa/ de 'i steng na A mṛī bde ba 'i zhal gtsug gtor dang bcas pa/ phyag bzhi pa/ g.yas kyi dang po padma ra ga 'i sdong po 'dzin pa/ g.yon gyi dang po ye shes gsal ba 'i me long 'dzin pa/ phyag 'og ma gnyis thugs khar thal mo sbyar ba/ zhabs gnyis skyil mo krung du bzhugs pa/ rin po che 'i rgyan sna tshogs kyi brgyan pa/ zla ba 'i gdan la bzhengs pa gcig bzhengs so/ de 'i mdun du me long gsal la dangs pa gcig la sku gzugs 'char bar byas te bzhag go/ de 'i steng du 'od dpag medkyi sku bzhengs/*

97 A hatodik Zhwa dmar pa idézi a próféciát, mely az általán olvasott RG6-hoz nagyon hasonló szöveg lényegi eltérésekkel. Az ő idézete szerint a templomban Jinasāgara és Padma rgyal po szobrát kell elhelyezni, melyek egy eléjük helyezett tükörben tükröződnek, és lesz egy Tshul khrims nevű szerzetes, aki e szobrok rituális fürdetését végzi, és azok a látogatók, akik isznak a fürdővízből, többé nem születnek a három alsó világba. (Lamminger 2013: 198) Az általam fordított verzió részletesen leírja, hogy milyen szobrokat kell elhelyezni a templom három emeletén, a középső szinten lévő szobor elé kell helyezni egy tükört és egy másikat a templom tetejére, hogy az a négy irányba tükrözze az imákat, és aki ezt látja, az nem születik többé a három alsó világba. (RG6 39)

98 Tib. rGyal ba rgya mtsho, a „Tengerhez hasonlatos Győzedelmes,” a vörös Avalokiteśvara.

Rig 'dzin Nyima Seng ge életrajza, a *Bizonyosság szekere*, melyet fia, a már említett 5. Yol mo sprul sku írt az 1700-as évek közepén, megemlíti, hogy Rid 'dzin rGod ldem közvetlen tanítványa, Grub chen dPal ldan rgyal mtshan (14. sz.) építette a g.Yang ri hegy csúcsán az első remetelakot, melyet egy vihar és villámlás lerombolt, és később egy rGyal mtshan 'bum nevű jógi újjáépítette, de ezt is elpusztította egy villámcsapás.⁹⁹

A hegy lábánál lévő Tarkeggyang falut alapító Rig 'dzin Nyi ma Seng ge (1687–1738) mégis úgy döntött, hogy beteljesíti Padmasambhava proféciaját, és 1725-ben templomot épített a g.Yang ri csúcsán. Az építkezés részletes leírása megtalálható életrajzában,¹⁰⁰ mely szerint a templomot öszszel kezdték építeni, s már az év vége előtt be is fejezték. Három szintje lépcsőzetesen három egyre kisebb szentély volt, a Meru hegy¹⁰¹ teraszainak mintájára: a földszinten volt a Nirmāṅakāya szentély, középen a Saṃbhogakāya szentély és felül a Dharmakāya szentély.¹⁰² A templom megépülésével jött létre a teljes Jolmó *maṅḍala*, a buddhista univerzum mása. Az elrejtett föld elnevezése (*Yol mo gangs ra*) azt mutatja, hogy „havas hegyek láncá” (*gangs kyi ra ba*) veszi körbe, ahogy a buddhista univerzumot a Vashegy; a hegyláncon belül a világoceán és szigeteinek megfelelői a völgyek, és középen a *sztúpa*ként magasodó hegy az univerzum tengelyét, a Méru hegyet szimbolizálja, ezért a jóslat egy hasonlóan teraszos templom építését írja elő. Az épület szerkezete fából készült, s mindhárom szint tetőzetét kőlapok fedték. A következő évben gNya' nang-ból¹⁰³ mesterszobrászokat hívtak meg, akik a helyiek segítségével, gyógynövények és agyag keverékéből készítették el a szobrokat. A Nirmāṅakāya szentélybe a tizenegy fejű, ezerkarú Avalokitešvara került, a Saṃbhogakāya templomba a háromfejű vörös színű Mahākārunikā (tib.: *Thugs rje chen po*), és a Dharmakāya templomba pedig Amitābha.¹⁰⁴ Ezt a templomot is elpusztította egy villámcsapás, három évvel az építkezés befejezése után. Egy helyi legenda szerint hatszor csapott a villám a templomba, de az mégis stabilan állt, és csak a hetedik rombolta porig. A fáma szerint azonban Nyi ma Seng ge sértetlenül meditált tovább a leomlott falak között.¹⁰⁵

Rig 'dzin Nyi ma Seng ge fia, az ötödik Yol mo sprul sku, Rig 'dzin 'Phrin las bdud 'joms (1726–1789) újból rendbehozta a Látás által megszabadító templomot 1749–50-ben, amit aztán ismét elpusztított egy villámcsapás.

A 20. században sokáig csak egy palakövekből épített *sztúpa* volt a hegycsúcson, majd 2008-ban felavattak egy nagy, tibeti stílusú *sztúpát* is Guru Rinpóce és alatta Ama Jangri képmásával, amit 2012-ben kettétört egy villámcsapás, de rövid időn belül újjáépítették. A 2015-ös földrengés hatalmas károkat okozott Jolmóban, és minden templomot lerombolt. Talán ennek következtében kiújult a vágy, hogy ismét templom álljon a hegycsúcson, ami 2021–22-ben felépült. Az új három emeletes templom pontról pontra Padmasambhava proféciajának leírását követi.

99 NYIMA 18a.

100 A szöveg részletes elemzését lásd Gelle 2020: 379-382.

101 A buddhista kozmológia szerint univerzumunk központjában a Meru hegy áll, körülötte óceán négy nagy kontinenssel, melyek közül a déli Jambudvīpa, az emberek lakhelye.

102 A Varázs-test vagy Megjelenés-test (Nirmāṅakāya), Gyönyör-test (Saṃbhogakāya) és Tan-test (Dharmakāya) a Buddha három teste. A Megjelenés-test a tér-idő dimenzióban jelenik meg, a Gyönyör-test az illuzórikus fényttestként meditációban, és a Tan-test vagy Valóság-test maga a megvilágosodott tudat végső természete. Ennek megfelelő lesz majd a főalakok elhelyezése a templomban.

103 Falu a tibeti-nepáli határ közelében, La stod tartományban, Milarepa egyik híres meditációs barlangja itt található.

104 NYIMA 19a.

105 Erről a templomépítésről részletesen lásd Gelle 2020.

3. Amitābha templom ('Od dpag med kyi lha khang)

A *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít*-ből megtudtuk, hogy az Amitābha templom a mThong grol templomtól nyugatra található, egy fodrozódó *csubához* hasonló hegyen, és itt őrzik a Guru mágikus malomkövét. Ennek a templomnak az építése is egy próféciához kapcsolódik, melyet Padmasambhavanak tulajdonítanak.¹⁰⁶ Eszerint:

„Nyugatra van egy hegy, mely olyan, mint egy királynő fodrozódó köpenyben; ennek oldalán emeljetez templomot Amitābha Buddhának és az erényes gyakorlók számára egy nagy közösséget hozzatok létre.”¹⁰⁷

A negyedik Yol mo pa, Zil gnon dBang rgyal rdo rje (1647–1716) külső életrajza szerint az 1670–80-as években döntött úgy, hogy Padmasambhava próféciáját követve templomot épít azon a nyugaton fekvő hegyen, mely olyan, mint egy királynő fodrozódó köpenyben. A templomban elhelyezte Amitābha Buddha agyagszobrát, és ott volt a Guru mágikus malomköve is, de hiába élt ott tanítványaival tizenhét éven át, egyetlen ember sem járt arra, így a jóslatban említett közösséget ekkor még nem sikerült létrehozni.

A *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* viszont bizonyíték arra, hogy száz évvel később már virágzó közösség élt Milimchimbén, és ahogy azt a szöveg utolsó fejezete, a kisebb szponzorok felajánlási listája is bizonyítja, különböző irányból érkező csoportok telepedtek le Amitābha temploma körül, hiszen a felsoroltak között tibeti, tamang és névárí nevek is szerepelnek.

Egy másik Padmasambhava prófécia Yol mo gangs ra természeti kincseinek felsorolásában a mágikus malomkövet említi:

„... van egy kőből lévő mágikus malomkö, ...”¹⁰⁸

Érdekes módon már az 1600-as éves első évtizedeiben említi egy forrás a mágikus malomkövet, ugyanis a harmadik Yol mo sprul sku, bsTan 'dzin Nor bu (1598–1644) Jolmóba látogatása során meglátogatta Milimchim-et, és életrajzában a következőket írja:¹⁰⁹

„Nem igaz, hogy Milimchimbén a Guru malomköve forog; bár megmozdulni sokan látták.”¹¹⁰

A harmadik Yol mo sprul sku, bsTan 'dzin Nor bu látogatása miatt feltételezik, hogy már a negyedik Yol mo sprul sku, Zil gnon dBang rgyal rdo rje által épített Amitābha templom előtt is létezhetett valamilyen szentély Milimchim területén, de még nem került elő erre utaló konkrét bizonyíték.

106 E kincszöveg felfedezését is Rig 'dzin rGod ldem, az Északi Kincshagyomány alapítójának tulajdonítják.

107 RG3 26: *nub na btsun mo thu ba bskyang pa 'dra ba'i ri yod/ de'i mdun du sangs rgyas 'od dpag med kyi lha khang dang/ dge byed kyi sde chen po tshugs/*

108 RG2 21: *rdo'i nor bu 'i chu thags yod/*

109 A harmadik Yol mo sprul sku, bsTan 'dzin nor bu életrajza szerint három helyet látogatott meg Jolmóban: Milimchimet, a Tsiri Gonpát és a Yang dag mchog sgrub remetelakot.

110 Bogin 2005: 278: *rme lem chem du gu ru chu btags 'khor ba mi bden/ 'gul gyi 'dug pa ni mang pos mthong/*

4. A Guru megvalósítási barlangja, a Dākinī rézbarlangja (Gu ru'i grub phug mKha' 'gro'i zangs phug)

Bár a *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít*-ből nem világos, hogy egy vagy két helyről van szó, a jelenlegi hagyomány szerint Padmasambhava (a „Guru”) meditációs barlangja Melamchhyang falu fölött van a hegyen, míg a Dākinī rézbarlangja az iskolán túl, a falu templomával átellenben lévő oldalon, egy meredek hegyoldalon. A Guru barlangját Nyi zla rang byon-nek, azaz „Magától keletkezett Nap és Hold-nak” nevezik, mert a barlang mennyezetén a sziklán ehhez hasonló minta rajzolata látható. Egyéni elvonulásra ma is használják ezt a helyet, de a korai források nem említik.

A Dākinī rézbarlangjának nyílása rendkívül alacsony, csak bekúszni lehet rajta, mivel nagyjából egy méter magas. Alul és fölül valamiféle barna kőnek tűnő anyagból van, és egy vízér folyik ki belőle. A felszint részlegesen beborító vörösesbarna agyagszerű anyaggal a nők *tikkát* rajzolnak a homlokukra a *dākinī* áldásaként, ez a szövegben említett vörös *szindur*. A barlangban csepegő víz apró oszlopokat épít a barlangban, melyeket a helyiek buddháknak neveznek. Egyfajta termékenység kultusz is kapcsolódik a helyhez, főleg a nők járnak ide és gyermekáldásért imádkoznak. A *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* eddig az általam ismert egyetlen szöveg, mely említi ezt a lokális kultuszhelyet, beemelve ezzel a Dākinī réz barlangját Jolmó széleskörben ismert buddhista szent helyei közé.

5. Shākya bZang po meditációs barlangja (Shākya bzang po'i grub phug)

Érdekes, hogy a *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít*, Shākya bZang po meditációs barlangját említi és nem Jolmó első templomát, melyet ő épített az 1500-as évek első felében.¹¹¹ A hatodik Zhwa dmar pa, Chos kyi dbang phyug nepáli útinaplójában (1630) a templom Dzo 'dril néven szerepel, melynek jelentése vitatott,¹¹² de valószínűleg ebből származik a templom mai neve, melyet Clarke néhány évtizeddel ezelőtt brTsu ri-ként jegyzett fel,¹¹³ ma pedig már Tshiri-nek ejtik. A hatodik Zhwa dmar pa leírása szerint Jolmó híres inkarnációs-vonalának ez volt a rezidenciája egészen kortársáig, a harmadik Yol mo sprul sku, bsTan 'dzin Nor bu-ig,¹¹⁴ ezért két napon át rituálékat végzett ott, majd meglátogatta a szentélyben lévő számos ereklyét, melyek közül kettőt említ: Za hor királya és Bhikṣu Nam mkha' snying po koponya ereklyéit.¹¹⁵

A jolmó szóbeli hagyomány szerint Pratāp Malla (1624–74), akinek uralkodása alatt a Malla dinasztia kulturális és gazdasági csúcspontjára ért a Kathmandu-völgyben, hallott azokról az értékes kincsekről, melyeket Shākya bZang po templomában őriztek – sokak szerint ezek értékes kéziratok voltak ezek a Buddha korából, Indiából –, és amikor a templomot vezető reinkarnáció nem volt hajlandó neki ajándékozni a kincseket, dühbe gurult, és felgyújtotta a templomot. Majd száz évvel később Prithivi Narayan Shah (1723–1775), a Nepált egyesítő gorkha uralkodó segítette újjáépíteni a templomot. Nem tudni, hogy van-e ennek a legendának történelmi alapja,

111 A templom történetéről részletesebben Gelle 2023: 90-92.

112 Az egyik lehetséges magyarázat „ahol a *mdzo* elesett,” ami utalhat arra a régi legendára, mely szerint a templom építésében segítő teherhordó állat az utolsó napon kimúlt; a koponyáját ma is a templomban őrzik.

113 Clarke 1980: 11.

114 A harmadik Yol mo sprul sku (1589-1644), a hatodik Zhwa dmar pa kortársa.

115 Szkt. *kapāla*, Tib. *dbu thod*, Lamminger 2013: 201: *de nas der bzhugs pa'i rten za hor rgyal po'i dbu thod / dge slong nam mkha'i snying po'i dbu thod sogs mang du bzhugs pa mjal /*

mindenesetre a negyedik Yol mo sprul sku, Zil gnong dbang rgyal rdo rje (1647–1716) életrajzában szerepel, hogy egy utódja, bizonyos Nam mkha' dpal bzang hivatala idején a Tshiri Gonpa leégett, de aztán később újjáépítették.

6. rGod tshang ras chen áldásos [jelenlétének] temploma (rGod tshang ras chen byin brlabs lha khang)

Ezt a templomot ma rGod tshang gling-nek vagy Seti Gonpának nevezik a helyiek. A hatodik Zhwa dmar pa, Chos kyi dbang phyug nepáli útinapjójában említi (1630), hogy meglátogatta a helyet:

„Megérkeztünk rGod tshang gling-be, ahol gTsang smyon Heruka (1452–1507) tanítványa, rGod tshang ras chen (1494–1570)¹¹⁶ alapította az első remetelakot, ahol maga is élt egy darabig...”¹¹⁷

rGod tshang ras chen tanítványa, Byams pa Phun tshogs (1503–1581) életrajzából azt is megtudjuk, hogy amikor 1556-ban idelátogatott, egy bizonyos bLa ma Kun dga' templomot épített a remetelak mellé, de mivel hamarosan meghalt, őt kérték meg az új templom felszentelésére.¹¹⁸ Később az 1600-as évek legelején Karma Chos bzang telepedett le itt, aki előtte a tibeti Ras chung phug kolostorban élt, és rGod tshang ras pa Karma Grub mchog dbang po (1563–1618) tanítványa volt.¹¹⁹ Egy rövid Jolmóban írt szöveg szerint helyi támogatói megkérték, hogy telepedjen le körükben, és miután mesterétől engedélyt kapott, hogy hátrahagyja a szerzetesi létet, két jolmó nőt vett feleségül. Utóda kezdetben a bKa' brgyud iskola tanításait követték, de aztán a helyi vonaltartók és a családi leszármazási láncok a 'Ja' mtshon chos 'khor tanításait részesítették előnyben, mely Rig 'dzin 'Ja' mtshon sNying po (1585–1656) *gter ma* tanítása volt.

7. Rig 'dzin Surya Singha áldásának temploma (Rig 'dzin Surya Singha byin rlabs pa'i gtsug lag khang)

Rig 'dzin Surya Singha (1687–1738), tibeti nevén Rig 'dzin Nyi ma seng ge arról volt híres, hogy Jagajjaya Malla király kérésére jött Nepálba a dél-tibeti Byams sprin kolostorból,¹²⁰ és 1723-ban megállította a pestis járvány terjedését a Kathmandu-völgyben. A király szolgálataiért egy helyi öltözetet, egy turbánt, és kétezer ezüstpénznek megfelelő földet adományozott neki egy rézlapra vésett adománylevéllel. Nyima Seng ge földje a gLang ra rgyal sá-tól¹²¹ egészen Grub pa grong-ig húzóódó területet foglalta magába, és saját rezidenciáját gLang ra rgyal sá-ban építette fel. Ahogy az előzőekben említettük már, először a g.Yang ri hegy csúcán épített templomot, majd miután

116 rGod tshang pa sNa tshogs rang grol, BDRC: P1702.

117 Lamminger 2013: 198. *rgod tshang gling zhes bya ba rje btsun gtsang smyon pa'i slob ma / rgod tshang ras chen gyis bzhugs shing / dge ñun gyi sde brgyad grva zhig thog mar ñzugs par mdzad pa'i gnas su slebs te/*

118 JAMPA 83a.

119 KARMA 3a.

120 A Byams sprin lha khang a 7. században épült Sron btsan sgam po király idejében, és egyike a mTha' 'dul, azaz a határvidéket leigázó templomoknak, a *srin mo*, a hanyattfekvő démonnő jobb lábfejét szegezi le.

121 A mai Tarkegyang falu.

három évvel később az elpusztult, 1729-ben egy újabb elvonulóhelyet épített gLang ra rgyal sá-ban, Padma Chos gling néven.

Bevezette a *sgrub mchod* szertartást,¹²² melyet évente rendeznek, és melynek alkalmából egy héten át a *Zhi khro na rag dong sprugs* gyakorlatát végzik (Az alsó világok mélyének kiürítése), mely a bűnök megvallásának, a megtisztításnak egyik legfontosabb módszereként ismert. Fia, az ötödik Yol mo sprul sku 'Phrin las bdud 'joms szponzorálta a templomban lévő három főszobrot, Padmasambhava, Mahākāruṅikā és a haragvó Guru (rDo rje drak po rtsal) képmásait.

8. Milarepa áldásos megvalósítási helye, az Oroszlán Erőd Tigris Barlangja (Mi la'i grub gnas byin brlabs can sTag phug seng ge'i rdzong)

Tsangnyön Heruka (1452–1507) két művében is említi röviden Yol mo Gangs rá-t, melyeket 1488 körül írt: *Milarepa életrajzában*¹²³ és *Milarepa százezer énekében*.¹²⁴ *Milarepa életrajzában*, amikor mestere, Marpa szent helyeket ajánl Milarepának a meditációhoz, azt mondja: „Ott van Mang yul-ben a Ri bo dPal 'bar és Nepálban Yol mo gangs ra, amelyek a *Mahāyāna-sūtrákban* megjövendölt szent helyek.” Ugyanennek a szövegnek más változatai azt mondják, hogy ezek a helyek az *Avatamsaka-sūtrában* vannak megjövendölve. *Milarepa százezer énekében*, az első rész hetedik fejezetében, az „Egy jógi öröme” című ének elmondja, hogy Milarepa elment Yol mo gangs rá-ba, hogy a Singalin erdőben, az Oroszlán-erőd Tigrisbarlangjában (sTag phug seng ge rdzong) medítson. Itt megjelent előtte a helyi istennő, és felajánlotta szolgálatait, majd később, amikor őt fiatal apáca látogatta meg Monból,¹²⁵ és a helyről érdeklődött, Milarepa egy Jolmó szépségét dicsérő spirituális dallal válaszolt.

1630-ban a hatodik Zhwa dmar pa is ellátogatott erre a helyre, és megtudta, hogy a helynév onnan ered, hogy eredetileg egy tigris barlangja volt, és miután a tigris egy napon ott találta Milarepát meditációjában elmerülve, nem támadta meg, hanem békésen körbejárta. Milarepa és a tigris lábnyomát ma is őrzi egy kő a közelben. A hatodik Zhwa dmar pa ennek emlékére komponált egy spirituális éneket, leborulásokat végzett, felajánlásokat tett, és imákat mondott a nagy jógi tiszteletére.¹²⁶

Milarepa barlangja ma is fontos szent helye Jolmónak, és a barlang közvetlen szomszédságában templom és egy apácák számára fenntartott elvonulóhely is épült.

A *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* a buddhista szent helyek felsorolása után ismét Padmasambhava egyik jóslatára utal, mely értékes szigetként írja le Jolmót, ahol különleges spirituális kincsek vannak elrejtve a jövőben ide születő vagy ide érkező gyakorlók számára. A kincsek felsorolásából egyértelmű, hogy e szöveg írója jól ismerte Rig 'dzin rgod ldem kincsszövegét, melyben ez a jóslat szerepel.¹²⁷

Ezután az állat- és növényvilág tiszteletéről és a természeti környezet tisztántartásának fontosságáról beszél a szöveg, melyet Padmasambhava által kinyilatkoztatott törvénynek nevez, és

122 Egy bizonyos tantrikus rituálé részletekbe menő, hosszú elvégzése, mely 3-7 napot is igénybe vehet, de a *sgrub chen*-nel ellentétben ezt csak nappal végzik.

123 Lhalungpa 2004: 1.

124 Lhalungpa 2004: 202.

125 Mon itt általában a Tibettel délen határos területekre vonatkozik.

126 Lamminger 2013: 201-202.

127 RG6 41.

melynek megszegése esetén szörnyű karmikus következményeket helyez kilátásba. Érdekes, hogy – talán csak a szöveg rövidsége miatt –, nem említi a helyi istenségek fontosságát, ahogy a többször idézett Padmaszambhava jóslatok teszik:

„Mivel ezt a földet a helyi istenség, rDo rje Legs pa gondjaira bízom, az itt élők alapítsanak rDo rje Legs pá-nak szentélyt a terület dél-keleti részén... Ne okozz rossz szagot égetéssel!¹²⁸ Ne bántsd az élőlényeket! Tisztítsd meg és szenteld meg a helyet! Ha így teszel, boldogság és bőség köszönt e földre.”¹²⁹

A tibeti buddhista kultúrákban, így Jolmóban is a vadon élő patás és a ragadozó állatokat, a növényeket, köveket, sziklákat mind a helyi istenség (*gzhi bdag*) tulajdonának tartják. Emiatt a vadon élő állatok elejtése potenciálisan lopásnak számít, amit az istenség megbosszulhat, jellemzően betegséggel vagy szerencsétlenség okozásával, ezért a helyi istenségeket nemcsak tisztelni kell, de engesztelő felajánlásokkal is érdemes elhalmazni. Jolmóban, mivel a területet Padmaszambhava által megáldott elrejtett földnek (*sbas yul*) tartják, a vadászati és halászati tilalom szigorú (*ri rgya, klung rgya*); erről a hatodik Zhwa dmar pa is említést tesz 1630-as útinaplójában.¹³⁰ A fejezet utolsó része a buddhista gyakorlás fontosságáról szól, felsorolja a jeles napokat, amikor a hónap egyes napjain szertartást kell végezni és felajánlást adni, és megemlíti röviden az évente megrendezendő közös vallásos gyakorlatokat, és biztatja az olvasót az együttérző, altruista hozzáállásra.

Összegzés

A *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít*-ben foglaltak és a korábbi források vizsgálata alapján feltételezhetjük, hogy ez a szöveg az 1700-as évek közepén vagy második felében keletkezett. Ezt alátámasztja az is, hogy írásakor már állt az Amitábha templom, melyet a negyedik Yolmo sprul sku, Zil gnon dBang rgyal rdo rje (1647–1716) építtetett. A szöveg datálásában az is segít, hogy Tshiri temploma nincs a listán, mivel az a negyedik Yol mo pa utódja idején égett le, és csak az 1700-as évek végén építették újjá. Ugyanakkor a szöveg olyan buddhista gyakorlatok és rituálék rendszeres bemutatását írja elő Milimchimbén, melyeknek gyakorlását Rig ’dzin Nyi ma Seng ge vezette be Tarkghyangban, az 1700-as évek első felében. És bár a két közösség egymástól függetlenül, más lámák hatására is bevezethette ezeket a gyakorlatokat, az mindenesetre tény, hogy a rendszeres buddhista gyakorlás, a hónap neves napjain elvégzett rituálék és éves ünnepek mind azt mutatják, hogy az 1700-as évekre elterjedt, sőt virágzásnak indult a buddhista gyakorlás Jolmóban a hétköznapi emberek körében is. Az is sokat elárul, hogy Yolmo sprul sku, Zil gnon dBang rgyal rdo rje az 1600-as évek végén 17 évet élt Milimchimbén, templomot is épített, de „senki nem jött arra,” ahogy ő fogalmazott, a *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* szponzorának történetéből, és a fesztiválra étel és ital felajánlóinak listájáról pedig már az derül ki, hogy az 1700-as évek közepére-végére kialakult közösség nagylelkű támogatója a Buddha tanainak.

128 Tib. *thab gzhob*, az az elképzelés, hogy a tisztátalan dolgok égetésével keletkezett kellemetlen szag haragra gerjeszti a helyi istenségeket.

129 RG6 42. *lung pa de ’i gzhi bdag rdo rje legs pa la bcol yod pas/ gnas gzhi(s) thams cad kyi(s) shar lhor rdo rje legs pa ’i rten tshugs shig/ ... thab dang gzhob spang/ srog chags la ’tshé ba mi bya/ khru dang gtsang spyod la gnas par bya ’o/ de ltar byas pas lung pa der bde skyid phun sum tshogs pa ’byung/*

130 Lamminger 2013: 201.

A különböző források összehasonlítása meglepő eredményekkel is szolgált. Az Északi Kincshagyomány életrajzait és jóslatait összefoglaló gyűjtemény (JANGTER), melyben öt olyan *dbu med* szöveg szerepel, mely a Jolmóval kapcsolatos Padmasambhava jóslatokat tartalmazza, Jolmóban őrzött kéziratok 1983-as kiadása. Ugyanezen öt szöveg *dbu can* verzióját Khenpo Nyima Dondrub publikálta 2003-ban más Jolmóval kapcsolatos szövegek társaságában. Mivel ezek közül az egyik szöveg, a *Spyi'i them byang*, egy hosszabb lélegzetű és az elrejtett földek témájával általánosságban foglalkozó munka több verzióját megvizsgáltam egy másik készülő tanulmány kapcsán, és a különböző verziók, melyek a Himalája sokszor távoli területeiről származtak szinte teljesen azonosak voltak, meglepett, hogy a Jolmóval kapcsolatos Padmasambhava jóslatoknak, melyeket az említett öt szövegből ismertem, a 6. Zhwa dmar pa útinaplója és az általunk tárgyalt *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít* tanúsága szerint nagyon eltérő verziói léteztek; melyekre ezek a korábbi források utalnak, vagy idéznek. További szövegverziók felkutatása Jolmóban és ezek összehasonlítása más Himalájában írt Padmasambhava jóslatokkal és elrejtett földekkel kapcsolatos kéziratokkal, új, fontos információkkal szolgálhatnak a buddhizmus terjedéséről, a himalájai migrációról, a Himalájában élő közösségek és a tibeti lámák kapcsolatáról, a buddhizmus és a helyi kultuszok viszonyáról.

A *Feljegyzés, melynek látványa mosolyra derít*, olyan szempontból is különleges szöveg, hogy Jolmóban íródott, a nepáli Himalájában, melynek történetéről többnyire csak tibeti lámák életrajzaiból vannak ismereteink. Képet ad arról, hogy az 1700-as években milyen buddhista tanítások és szokások ismerete és gyakorlása volt az elsődleges a hétköznapi hívek számára, ugyanakkor bepillantást enged az akkulturáció folyamatába, melynek során a helyi kultuszok integrálódnak a buddhista *mandalába*.

Rövidítések

BDRC	Buddhist Digital Resource Center
D	sDe dge bka' gyur
T	Taishō

Bibliográfia

Elsődleges források

- DANGPO *Dang po 'jig rten srid pa chags tshul gyi(s) lo rgyus (b)Zur (r)tsam cig zhu ba*, NGMPP: E2669/5
- JAMPA *mKhas grub chen po Byams pa phun tshogs kyi rnam thar*, NGMPP reel no. L 783/3.
- JANGTER *Byang gter lugs kyi rnam thar dang ma 'ongs lung bstan*. Collected biographies and prophecies of the *byan gter* tradition. 1983. Gangtok: Sherab Gyaltzen and Lama Dawa. Reproduced from manuscripts from the library of Lama Sengge of Yolmo. TBRC: BQ7920.C64; S.No.136.; LTWA No. Ka.3.

- KARMA *Karma bla ma'i chags rab*. A szerző által Jolmóban fotózott kézirat.
- MELAMCHI *Dkar chags mthong pas 'dzum shor*. A szerző által Jolmóban fotózott kézirat.
- NYIMA 'Phrin las bdud 'joms (1726-1789). *Gu ru Sūrya Sengge'i rnam thar m dor bsdu nges shes 'dren pa'i shing rta zhes bya ba bzhugs so*. A szerző által Jolmóban fotózott kézirat.
- RG2 *Sbas pad ma tshal gyi lam yig/ gter ston sprul pa lha btsun gyi phyag ris las bshus pa*. In: Khenpo Nyima Dondrup (ed.): *Sbas yul spyi dang bye brag yol mo gangs ra'i gnas yig*. 2003. Boudhanath: Private Edition.
- RG3 *Yol mo'i gangs kyi ra ba'i gnad yig*. In: Khenpo Nyima Dondrup (ed.): *Sbas yul spyi dang bye brag yol mo gangs ra'i gnas yig*. 2003. Boudhanath: Private Edition.
- RG6 *Yol mo gangs kyi ra ba'i lung byang snying gi tikka*. In: Khenpo Nyima Dondrup (ed.): *Sbas yul spyi dang bye brag yol mo gangs ra'i gnas yig*. 2003. Boudhanath: Private Edition.

Másodlagos források

- Agócs, Tamás. 2000. *Gyémánt áttörés: A Gyémántvágó Szútra és magyarázatai*. Budapest: A Tan Kapuja Buddhista Főiskola.
- Almogi, Orna. 2005. „Analysing Tibetan Titles: Towards a Genre-Based Classification of Tibetan Literature.” *Cahiers d'Extrême-Asie* 15: 27–58. <https://doi.org/10.3406/asié.2005.1221>
- Bogin, Benjamin E. 2005. *The Life of Yol mo Bstan 'dzin nor bu: A critical edition, translation, and study of the memoirs of a seventeenth-century Tibetan Buddhist lama*. PhD Dissertation. University of Michigan.
- Clarke, Graham. 1980. „A Helambu History.” *Journal of the Nepal Research Centre* 4: 1-38.
- Conze, Edward, trans. 1973. *The Perfection of Wisdom in Eight Thousand Lines & Its Verse Summary*. Bolinas: Four Seasons Foundation; distributed by Book People, Berkeley.
- Dargyay, Eva K. 1987. „The Dynasty of Bzang-la (Zanskar, West-Tibet) and its Chronology - A Reconsideration.” In: *Silver on Lapis: Tibetan Literary Culture and History*. The Tibet Society, Bloomington.
- Kenneth Douglas, Kenneth. 1978. *Life and Liberation of Padmasambhava Padma bKa'i Thang*. Emeryville (Calif.): Dharma Publishing.
- Ehrhard, Franz-Karl. 1997. „‘The lands are like a wiped golden basin’: The Sixth Zhva-dmar-pa’s Journey to Nepal.” In: Karmay, Samten Gyaltzen (Hrsg.): *Les habitants du toit du monde. Études recueillies en hommage à Alexander W. Macdonald*. (Recherches sur la Haute Asie, 12) Nanterre: Société d’ethnologie: 125–138.
- Francke, August Hermann, and Frederick William Thomas. 1992. *Antiquities of Indian Tibet*. New Delhi: Asian Educational Services.
- Gelle, Zsóka. 2015. „Jolmó mandala – Horváth Z. Zoltán emlékére.” *Keréknymok* 9: 133-144.
- Gelle, Zsóka. 2020. „Treasure Texts on the Age of Decline: Prophecies concerning the Hidden Land of Yolmo, their reception and impact.” In: *Cultures of Eschatology, vol. 1: Empires and Scriptural Authorities in Medieval Christian, Islamic and Buddhist Communities*. Wien: De Gruyter.
- Gelle, Zsóka. 2023. „Tibeti források sNgags ‘chang Tibeti források sNgags ‘chang Shākya bZang po életéről.” *Keréknymok* 15: 80-97. <https://doi.org/10.56213/Kerekny.15.2023.04>

- Halkias, Georgios T. 2004. „Tibetan Buddhism Registered: A Catalogue from the Imperial Court of 'Phang Thang.” *The Eastern Buddhist* 36 (1-2): 46–105.
- Herrmann-Pfandt, Adelheid. 2008. *Die lHan kar ma: ein früher Katalog der ins Tibetische übersetzten buddhistischen Texte*. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. <https://doi.org/10.1553/0x0018c1ac>
- Hoog, Constance. 1983. *Prince Jiñ-gim's Textbook of Tibetan Buddhism*. Leiden: Brill.
- Kara György. 2016. „Reading the Middle Mongol Translation of 'Phags-pa's Shes-bya rab-gsal in the St. Petersburg Manuscript and in a Print Fragment from Qaraqota.” *Central Asiatic Journal* 59(1-2): 43-60. <https://doi.org/10.13173/centasiaj.59.1-2.fm>
- Khenpo Nyima Dondrub. 2010. *Guide to the Hidden Land of the Yolmo Snow Enclosure and its History*. Kathmandu: Vajra Publications.
- Lamminger, Navina, and Franz-Karl Ehrhard. 2013. *Der Sechste Zhva Dmar Pa Chos Kyi Dbang Phyug (1584-1630) Und Sein Reisebericht Aus Den Jahren 1629/1630 Studie, Edition Und Übersetzung*. Dissertation, München: Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:19-173939>.
- Lhalungpa, Lobsang Phuntshok. 2004. *The Life of Milarepa*. 1. Shambhala ed. Boulder, Colo.: Shambhala.
- Martin, Dan. 1996. „Tables of Contents (dKar chag).” In: José Ignacio Cabezón and Roger R. Jackson (eds.) *Tibetan Literature - Studies in Genre*. Snow Lion, New York.
- Nebesky-Wojkowitz, René de. 1996. *Oracles and Demons of Tibet*. Kathmandu: Pilgrims Book House.
- Orosz, Gergely. 2022. *Kun dga' chos legs rdo rje: Bevezetés a tibeti buddhizmusba – Válaszok Kőrösi Csoma Sándor kérdéseire*. Keleti Tanulmányok 18, MTA, Budapest.
- Quintman, Andrew. 2011. *The Life of Milarepa*. London: Penguin. <https://doi.org/10.1093/obo/9780195393521-0103>
- Rheingans, Jim. 2015. „Typologies in Tibetan Literature: Genre or Text Type? Reflections on Previous Approaches and Future Perspectives.” In: Rheingans, Jim (ed.) *Tibetan Literary Genres, Texts, and Text Types: From Genre Classification to Transformation*. Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004301153_002
- Roesler, Ulrike. 2015. „Classifying Literature or Organising Knowledge? Some Considerations on Genre Classifications in Tibetan Literature.” In: Rheingans, Jim (ed.) *Tibetan Literary Genres, Texts, and Text Types: From Genre Classification to Transformation*. Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004301153_003
- Schaeffer, Kurtis R. 2010. *The Culture of the Book in Tibet*. New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/scha14716>
- Smith E. Gene and Kurtis R Schaeffer. 2001. *Among Tibetan Texts: History and Literature of the Himalayan Plateau*. Boston: Wisdom Publications.
- Szerb János. 1981. *Clossen on the Oeuvre of Bla-ma 'Phags-pa I—II*. PhD thesis, Eötvös Loránd University, Budapest.
- Tucci, Giuseppe. 1949. *Tibetan Painted Scrolls*. Rome: La Libreria dello Stato.
- Uspensky, Vladimir (2006): *Explanation of the Know able by 'Phags-pa bla-ma Blo-gros rgyal mtshan (1235-1280). Facsimile of the Mongolian Translation with Transliteration and Notes*. Tokyo, Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa.
- Vostrikov, Andrej Ivanovič & Harish Chandra Gupta. 1994. *Tibetan Historical Literature*. Surrey: Curzon Press.

A fordított szövegrész átírása¹³¹

† E ma ho/ mdo sde phal po che nas lung bstan pa'i/ sbas pa'i gnas mchog yol mo gangs ra zhes/ gnas 'di dran dang skyes pa thams cad kun/ sa ni dgu pa legs pa'i blo gros thob/ phu na sangs rgyas gnyis pa pad 'byung gis/ grub gnas¹³² khyad 'phags yang dag mchog grub bzhugs/ skyes bu dam can rdo rje legs pa yis/ phur pa brdung ba'i ga ra tshva thva yis/ mtshon dang zho nyes chang nyes thub pa yod/ grub khang¹³³ nang du gter gyi sgroms bu'i¹³⁴ nang/ rdzogs chen chos ni mthong bas sangs rgyas yod/ bar na rin chen mchod sdong gtsug 'dra na/ mthong bas grol ba thong grol lha khang bzhugs/ de'i nub ri thu ba skyang 'dra la/ mgon po 'od dpag med kyi lha khang yod/ rdo rje nor bu'i chu thag rang byon yod/ gu ru'i grub phug mkha' 'gro'i zangs phug nang/ sin dhu ra ni dngos su gsal bar yod/ rin chen mchod (7a) sdong gtsug 'dra'i skyed¹³⁵ pa la/ shaakya bzang po'i grub phug khyad 'phags yod/ rgod tshang ras chen byin brlab lha khang yod/ rig 'dzin surya sing has byin rlabs pa'i/ gtsug lag khang ni khyad du 'phags pa yod/ mda' na mi la'i grub gnas byin rlabs can/ stag phug seng ge'i rdzong zhes bya ba yod/ gnas de'i skyes pa thams cad dpa' bo dang/ skye sman thams cad dpa' mor yin zhes gsungs/ zhes mahaa gu ru'i bka' las kyang/ gnas 'di ni rin po che'i gling yin te/ gter chen bdun dang gter phran drug cu thams pa/ rang byon gyi lha bdun dang rang byon gyi rtag bdun la sogs pa rang snang dag pa'i skyes chen gyi bla ma dam pa mang po bzhugs shing/ mdor na dus ma 'ongs pa na gsang sngags kyi chos kyi grub pa thob pa dang phung po 'ja' lus su 'gro ba'i grub pa thob pa'i skyes chen dam pa mang po 'byung ba'i gnas yin zhing/ sa rdo ri brag rtsi shing nags tshal/ ri dvags bya byi sbra dang spre'u thams cad lha dang lha mo'i rang yin pas de dag la gnod tshe ma byed par bde bar gnas cug la/ gal te gnod par byed cing srog gcod brdung btegs la sogs byed pa rnam ni pad 'byung rgyal ba'i bka' las 'gal zhing/ tshe 'dir yang mnar sbyong gi duh. kha myong zhing tshe 'thung ba dang nad mang ba dang/ mi 'dod pa sna tshogs 'byung zhing tshe phyi ma yang na rag dmyal bar (7b) skye bas/ de ltar ma yin par re rnam mi lus nyin skar tsam thob dus/ mi tshe stong zad du ma btang bar chos byed rnam kyang grub pa bsam gtan gyi 'khor lo slab pa thos pas bsam gyi 'khor lo/ bya ba las kyi 'khor lo la sogs pa grub pa'i rgyal mtshan gtsug pa dang/ 'jig rten skye bo rnam kyang yar la bla ma dkon mchog la mchod pa nya stong gnam gang tshes brgyad tshes bcu tshes bco lnga nyer lnga rnam la/ tshes bcu'i mchod pa ngan song sbyong ba'i cho ga na rag gdong sprugs snyen gnas snyung gnas la sogs pa dkon mchog mchod pa la rtson zhing/ bde bar gshegs pa'i sku gsung thugs kyi brten gzhegs zhing/ 'phags pa'i dge 'dun la zhabs tog snyen bkur phul ba dang/ skye bo bal pa rnam dang mnar ba mgon med rnam la zas gos nor gsum gyi sbyin pa lan dang rnam par smin pa la mi re ba'i sbyin pa rlabs po che gtong bar mdzad par zhu de tsam zhig thugs la ldog par zhu tshal/

131 Az átírás az eredeti szöveget követi, lábjegyzetben a lehetséges javított alakok olvashatók, melyeket a cikk szerzője javasol.

132 sgrub gnas

133 sgrub khang

134 sgrom bu'i

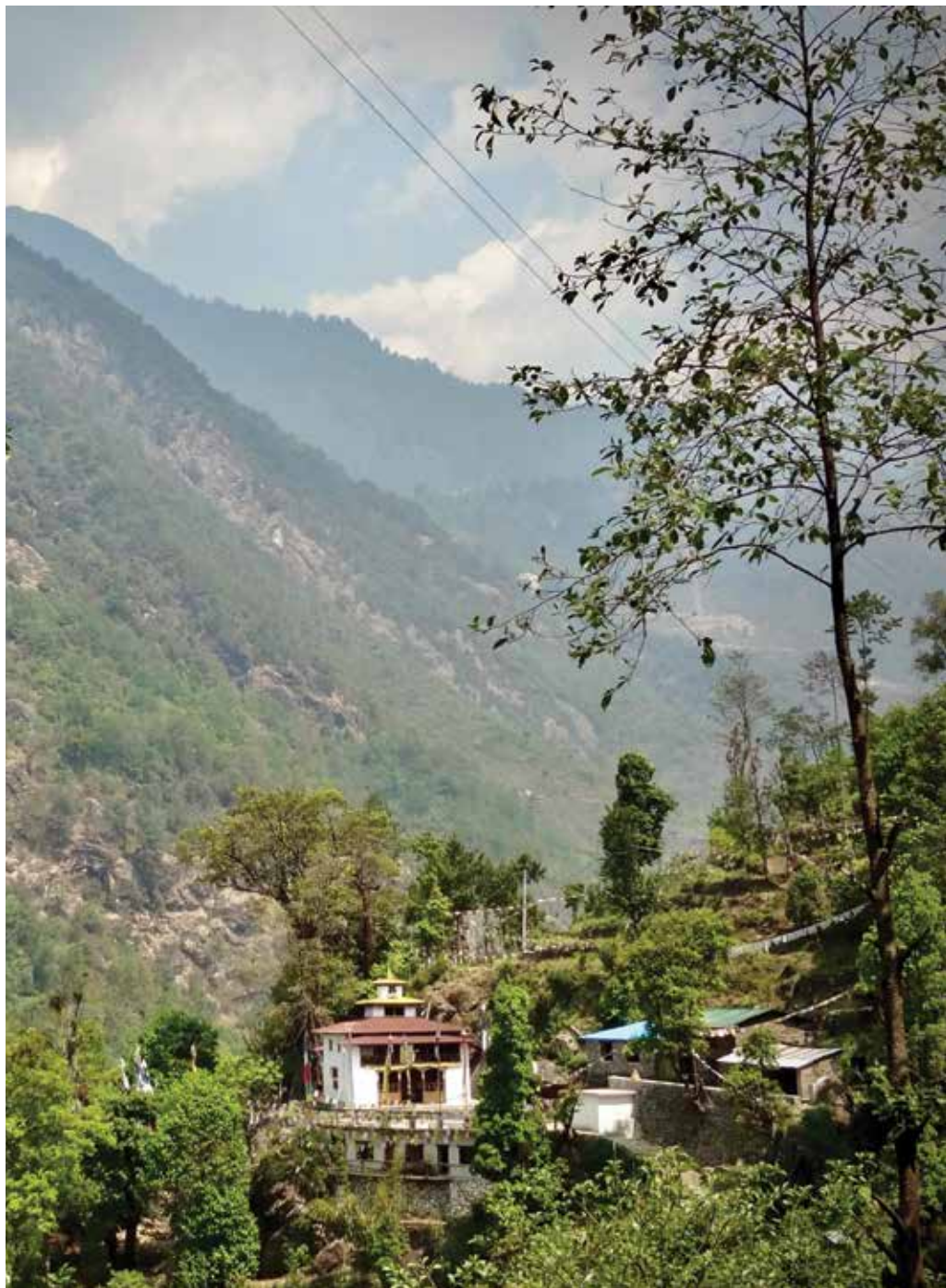
135 sked

1. Amitábha templom Milimchimben. A szerző felvétele, 2012.

2. Tarkeghyang falu, másnéven gLang ra rgyal sa. A szerző felvétele, 2012.

3. Milarepa barlangja és az oda épített templom. A szerző felvétele, 2012.